

Odnos individualnih zaštitnih čimbenika, počinjenja te doživljavanja nasilja u mladenačkim vezama kod srednjoškolaca

---

Raguž, Karla

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:158:888013>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom](#).

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-04**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository](#)

Sveučilište u Zagrebu

Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Odnos individualnih zaštitnih čimbenika, počinjenja te doživljavanja nasilja u mladenačkim vezama kod srednjoškolaca

Karla Raguz

Zagreb, lipanj 2023.

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Odnos individualnih zaštitnih čimbenika, počinjenja te doživljavanja nasilja u mladenačkim vezama kod srednjoškolaca

Studentica: Karla Raguž

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Ivana Maurović

Komentorica: Andrea Ćosić, mag. paed. soc.

Zagreb, lipanj 2023.

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisala rad *Odnos individualnih zaštitnih čimbenika, počinjenja te doživljavanja nasilja u mladenačkim vezama kod srednjoškolaca* i da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime: Karla Raguž

Mjesto i datum: Zagreb, lipanj 2023.

SAŽETAK

Naslov rada: *Odnos individualnih zaštitnih čimbenika, počinjenja te doživljavanja nasilja u mladenačkim vezama kod srednjoškolaca*

Studentica: Karla Raguž

Mentorica: izv.prof.dr.sc. Ivana Maurović

Komentorica: Andrea Ćosić, mag. paed. soc.

Program/modul na kojem se polaže diplomski ispit: Socijalna pedagogija / modul Djeca i mladi

Sažetak rada:

Nasilje u mladenačkim vezama sve se više prepoznaje kao javnozdravstveni problem zbog brojnih nepovoljnih posljedica za mentalno zdravlje mladih. Upravo zbog toga, javlja se potreba istraživanja individualnih zaštitnih čimbenika kao unutarnjih snaga svake mlade osobe koji umanjuju rizike za pojavu nasilja u mladenačkim vezama. Cilj ovoga rada je ispitati odnos činjenja i doživljavanja različitih vrsta nasilja u vezama mladih i individualnih zaštitnih čimbenika kod srednjoškolaca Grada Zagreba i Zagrebačke županije. Individualni zaštitni čimbenici obuhvaćeni ovim istraživanjem su: samoučinkovitost i samopoimanje, empatija, rješavanje problema te postojanje ciljeva i težnji za budućnost. U istraživanju je sudjelovalo 1071 srednjoškolaca tijekom svibnja i lipnja 2022., a konačni uzorak uključen u analizu obuhvaća 393 sudionika. Istraživanje je provedeno u sklopu institucionalnog projekta Edukacijsko – rehabilitacijskog fakulteta. Nadalje, upotrebljeni su idući instrumenti: Upitnik iskustva počinjenih nasilnih ponašanja u vezi (Ajduković, Löw i Sušac, 2011), Upitnik iskustva doživljenih nasilnih ponašanja u vezi (Ajduković, Löw i Sušac, 2011) te Modul otpornosti i razvoja mladih (PMORM; WestEd i CDE, 2000, 2001). U analizama podataka primjenjene su metode deskriptivne statistike, korelacije, Spearmanov koeficijent korelacije te Kolmogorov – Smirnovljev test. Ovim istraživanjem utvrđeno je postojanje statistički značajne povezanosti između nasilja u vezama mladih i empatije, samosvijesti, samoučinkovitosti te ciljeva i težnji za budućnost. Konkretno, rezultati su pokazali sljedeće: 1) s povećanjem razine empatije, smanjuje se učestalost činjenja seksualnog nasilja i doživljavanja fizičkog nasilja; 2) s povećanjem posjedovanja ciljeva i težnji za budućnost, smanjuje se učestalost činjenja seksualnog nasilja u vezama mladih; 3) s povećanjem razine samoučinkovitosti, smanjuje se učestalost doživljavanja nasilja u vezi općenito, a osobito psihičkog nasilja te s povećanjem razine samosvijesti, smanjuje se učestalost činjenja nasilja u vezi općenito, osobito psihičkog i fizičkog nasilje te se smanjuje učestalost doživljavanja nasilja u vezama općenito, a posebno psihičkog i seksualnog nasilja. Iz rezultata istraživanja moguće je primjetiti kako se samosvijest pokazala izrazito značajnim zaštitnim čimbenikom, obzirom da je u najvećoj mjeri povezana s doživljavanjem i činjenjem različitih vrsta nasilja u vezama mladih. Spoznaje dobivene ovim istraživanjem podižu svijest o važnosti usmjeravanja programa prevencije nasilja u mladenačkim vezama prema prepoznavanju i osnaživanju unutarnjih jakih snaga mladih, razvoju empatije i pozitivne slike o sebi te osvještavanju osobnih interesa i želja za budućnost.

Ključne riječi: nasilje u mladenačkim vezama, individualni zaštitni čimbenici, adolescencij

SUMMARY

Title: *The relationship between individual protective factors and teen dating violence perpetration and victimization among high school students*

Student: Karla Raguč

Mentor: Ivana Maurović, PhD

Co - mentor: Andrea Ćosić, mag. paed. soc.

Study programme/module: Social Pedagogy / Children and Youth

Summary:

Teen dating violence is increasingly recognised as a public health problem due to numerous devastating consequences for the mental health of young people. Due to that, there is a need to investigate individual protective factors, who reduces the risks of teen dating abuse. The goal of this paper is to examine the relationship between committing and experiencing different types of teen dating abuse and selected individual protective factors among high school students of the City of Zagreb and Zagreb County. Individual protective factors included in this research are: self-awareness and self-efficacy, empathy, problem solving and the existence of goals and aspirations for the future. The survey was conducted on a sample of 1071 secondary school pupils in the period from 23 May 2022 to 20 June 2022 and is part of an institutional project at the Faculty of Education and rehabilitation. The final sample shall cover 393 participants. Moreover, the following instruments were used: The questionnaire of teen dating violence perpetration (Ajduković, Löw i Sušac, 2011); The questionnaire of teen dating violence victimization (Ajduković, Löw i Sušac, 2011) and Resilience and Youth Development Module (PMORM; WestEd and CDE, 2000, 2001). Data were analysed via descriptive statistics, correlation, Spearman's correlation coefficient and Kolmogorov – Smirnov's test. This research established the existence of a statistically significant connection between youth violence and empathy, self-awareness, self-efficacy and goals and aspirations for the future. In particular, the results showed that: 1) as the level of empathy increases, the frequency of committing sexual violence and experiencing physical violence decreases; 2) as the pursuit of goals and aspirations for the future increases, the frequency of committing sexual violence in youth relationships decreases; 3) as the level of self-efficacy increases, the frequency of experiencing teen dating violence decreases, especially psychological forms of violence and 4) as the level of self-awareness increases, the frequency of committing teen dating violence decreases, especially psychological and physical forms of violence and also, the frequency of experiencing teen dating violence decreases, especially psychological and sexual forms of violence in adolescent relationships. Self-awareness has proven to be a very important protective factor, since it is mostly related to experiencing and committing different types of teen dating violence. The results of this research can contribute to awareness of the importance of directing youth violence prevention programs towards recognizing and empowering youth's protective factors, developing a empathy and positive self-image along with developing adolescents personal interests and desires for the future.

Key words: teen dating violence, individual protective factors, adolescence

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. NASILJE U MLADENAČKIM VEZAMA.....	3
2.1. Definiranje pojma i pojavni oblici nasilja u mladenačkim vezama	3
2.2. Teorijski okvir fenomena	7
2.2.1. Tradicionalne teorije nasilja u mladenačkim vezama	7
2.2.2. Novije teorije nasilja u mladenačkim vezama	9
2.3. Rizični čimbenici te posljedice činenja i doživljavanja nasilja u mladenačkim vezama ..	11
3. ZAŠTITNI ČIMBENICI	13
3.1. Definiranje pojma i vrste zaštitnih čimbenika.....	13
3.2. Individualni zaštitni čimbenici	14
3.2.1. Samoučinkovitost.....	14
3.2.2. Samosvijest.....	15
3.2.3. Empatija.....	15
3.2.4. Rješavanje problema	16
3.2.5. Suradnja i komunikacija.....	16
3.2.6. Ciljevi i težnje za budućnost.....	17
4. DOSADAŠNJA ISTRAŽIVANJA O POVEZANOSTI NASILJA U MLADENAČKIM VEZAMA I INDIVIDUALIH ZAŠTITNIH ČIMBENIKA U SVIJETU I U HRVATSKOJ	18
5. CILJEVI, PROBLEMI I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA.....	23
6. METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA	25
6.1. Uzorak	25
6.2. Instrumentarij.....	26
6.2.1. Upitnika iskustva počinjenih nasilnih ponašanja	26
6.2.2. Upitnika iskustva doživljenih nasilnih ponašanja	26
6.2.3. Modul otpornosti i razvoja mladih	27
6.3. Način provedbe istraživanja.....	28
6.4. Metode obrade podataka.....	28

7. REZULTATI	29
7.1. Iskustvo počinjenog nasilja u mladenačkim vezama	29
7.2. Iskustvo doživljenog nasilja u vezi	32
7.3. Individualni zaštitni čimbenici	34
<i>7.3.1. Samoučinkovitost</i>	35
<i>7.3.2. Samosvijest</i>	37
<i>7.3.3. Empatija</i>	39
<i>7.3.4. Rješavanje problema</i>	41
<i>7.3.5. Suradnja i komunikacija</i>	43
<i>7.3.6. Ciljevi i težnje za budućnost</i>	45
7.4. Povezanost nasilja u mladenačkim vezama i individualnih zaštitnih čimbenika	47
<i>7.4.1. Povezanost empatije te počinjenja i doživljavanja nasilja u mladenačkim vezama</i>	47
<i>7.4.2. Povezanost samoučinkovitosti i samosvijesti mladih te počinjenja i doživljavanja nasilja u mladenačkim vezama</i>	48
<i>7.4.3. Povezanost razine rješavanja problema mladih te počinjenja i doživljavanja nasilja u mladenačkim vezama</i>	50
<i>7.4.4. Povezanost između postojanja ciljeva i težnji za budućnost te počinjenja i doživljavanja nasilja u mladenačkim vezama.</i>	50
8. RASPRAVA	52
9. ZAKLJUČAK	60
10. LITERATURA	62

1. UVOD

Nasilje u mladenačkim vezama, kao sve češći fenomen među adolescentima, u posljednjem desetljeću ubrzano postaje predmetom istraživanja mnogih znanstvenih disciplina. Interes inozemnih istraživača za ovom temom, potaknuo je i domaće znanstvenike na proučavanje romantičnih odnosa hrvatske mladeži. Upravo zbog visoke zastupljenosti nasilja među mladima kako u globalnom, tako i u hrvatskom kontekstu, potrebno je poticati i održavati iskazani interes za izučavanje ovoga fenomena, koji s vremenom postaje i javnozdravstveni problem. Nasilje u mladenačkim vezama uključuje fizičke, psihičke i seksualne nasilne oblike ponašanja počinjene s ciljem uspostavljanja nadmoći i kontrole nad partnerom (Ajduković i Ručević, 2009). Široki dijapazon znanstveno dokazanih posljedica činjenja i doživljavanja nasilja u razdoblju adolescencije, kada se javljaju prvi romantični odnosi, postavlja ovu temu u središte društvenog interesa (Ajduković, Löw i Sušac, 2011). Autodestruktivna ponašanja, suicidalnost, poremećaji prehrane, rizična ponašanja poput zlouporabe psihoaktivnih sredstava te maloljetnih trudnoća, samo su neke od ozbiljnih posljedica doživljavanja i/ili činjenja partnerskog nasilja (Dodaj, Sesar i Šimić, 2017). Iako mladi, kao donosioci odluka o vlastitom ponašanju, imaju aktivnu ulogu u prevenciji i sprječavanju nasilnog ponašanja, Ajduković i Ručević (2009) naglašavaju kako je dužnost stručnjaka omogućiti mladima razvoj i stjecanje potrebnih vještina i znanja kao alata za izgradnju uspješnih i kvalitetnih odnosa. Osim kvalitetnih odnosa sa svojim partnerima, stručnjaci naglašavaju važnost poticanja mladih na razvoj kvalitetnih odnosa i sa samima sobom kroz razvoj empatije, suosjećanja prema sebi, samopouzdanja, pozitivne slike o sebi, osvještavanja vlastitih interesa i želja za budućnost (Colarossi, 2001).

Usmjerenost na potencijale, resurse i individualne zaštitne čimbenike kod mladih koji čine ili doživljavaju nasilje u vezi, i dalje je poprilično zanemareno. Tome u prilog govore i brojna istraživanja koja proučavajući ovaj fenomen, u fokus stavljaju rizične čimbenike, posljedice i problematičnost ove pojave (npr. Ajduković, Löw i Sušac, 2011; Ajduković i Ručević, 2009; Topić, 2022; Jandrić, 2016; Kočiš, 2017; Mihoci, 2019), no rijetka se, pogotovo u Hrvatskoj, usmjeravaju na pozitivne čimbenike koji jačaju otpornost mladih. Unutarnji zaštitni čimbenici kao one okolnosti koje istovremeno umanjuju rizik te održavaju zdravi razvoj pojedinca, važan su temelj učinkovitih intervencija stručnjaka (Vulić-Prtorić, 2002). Iako zaštitni čimbenici predstavljaju neiscrpan izvor izučavanja, čini se kako orijentacija na pozitivno, na čiju važnost

ukazuju brojni autori (npr.: Doležal, 2006; Maglica i Jerković, 2014; Hajdinjak, 2021), i dalje ostaje nedovoljno prepoznata, a istovremeno ključna za strateško kreiranje učinkovitijih programa prevencije nasilja u mladenačkim vezama.

Individualni zaštitni čimbenici obuhvaćeni ovim istraživanjem uključuju samoučinkovitost i samopoimanje, empatiju, rješavanje problema, suradnju i komunikaciju te ciljeve i težnje vezane uz budućnost. Navedeni čimbenici proizlaze iz konceptualnog okvira Modul razvoja mladih (WestEd & DE, 2000; 2001). Postojeća istraživanja o povezanosti spomenutih zaštitnih čimbenika te činjenja i doživljavanja nasilja u vezama mladih ukazuju na postojanje povezanosti među ovim konstruktima (McCloskey and Lichter 2003; Cleveland i sur., 2003; Schumacher i Slep, 2004; Hebert i sur., 2019). Dosadašnja istraživanja pokazala su kako je visoka empatija značajan zaštitan čimbenik u činjenju i doživljavanju nasilja u mladenačkim vezama (Schumacher i Slep, 2004), kao i prepoznavanje vlastitih snaga, traženje pomoći kao načina rješavanja vlastitih problema (Folger i O'Dougherty Wright, 2013) te posjedovanje planova i ciljeva za budućnost (Blackburn i sur., 2020). Također, istraživanja pokazuju određene razlike u spolu, s naglaskom da je pozitivna slika o sebi, značajan zaštitni čimbenik za ženski spol, dok se nije pokazala značajnom kod mladića (Jezl i sur., 1996).

Pregledom literature utvrđeno je kako u hrvatskom kontekstu u vrijeme pisanja ovoga rada, nije provedeno istraživanje koje se u izučavanju fenomena nasilja u mladenačkim vezama, orijentira na spomenute individualne zaštitne čimbenike, a također takvih istraživanja manjka i u stranoj literaturi. S obzirom na navedeno, ovaj rad pružit će spoznaje o odnosu individualnih zaštitnih čimbenika i spomenute problematike u hrvatskom kontekstu.

Ovaj rad ima za cilj ispitati odnos činjenja i doživljavanja nasilja u vezama mladih i odabranih individualnih zaštitnih čimbenika među srednjoškolcima Grada Zagreba i Zagrebačke županije. Značaj ovoga istraživanja upravo je u poticanju razvoja učinkovitih programa prevencije nasilja u mladenačkim vezama utemeljenih na osobnim snagama, s dugoročnim ciljem promocije i očuvanja mentalnog zdravlja mladih.

U nastavku slijedi definiranje pojmova i teorijska podloga ovoga rada koja će pružiti razumijevanje samih pojmova i vrsta nasilja u mladenačkim vezama i individualnih zaštitnih čimbenika. Potom će rad pružiti uvid u ishode do sada provedenih istraživanja o povezanosti spomenutih fenomena uz detaljni opis i interpretaciju rezultata ovoga istraživanja.

2. NASILJE U MLADENAČKIM VEZAMA

2.1. Definiranje pojma i pojavni oblici nasilja u mladenačkim vezama

Između djetinjstva i odrasle dobi krije se razdoblje naglih i brojnih tjelesnih, psiholoških, emocionalnih i osobnih promjena, mladenačkog bunta, izgradnje identiteta, upoznavanja sebe, ali i drugih (Kuzman, 2009). Prethodno navedeno, obilježja su razdoblja adolescencije koje je zbog karakterističnih promjena u bio-psiho-socijalnom funkcioniranju mladih, područje interesa brojnih znanstvenika. Osim toga, zbog svoje specifičnosti, adolescencija je brzo postala predmetom životopisnih i domišljatih opisa raznih autora. Pa tako, dok Lacković-Grgin (2005) ovo razdoblje naziva razdobljem „bure i stresa“, Wolff i Crockett (2011) adolescenciju uspoređuju sa životnom pozornicom na kojoj je vjerojatno da će mladi učestalije činiti rizična ponašanja, nego u drugim razdobljima života. Iako brojni znanstvenici, stručnjaci, istraživači i pisci nastoje što vjerodostojnije dočarati ovo turbulentno razdoblje u životima mladih, poznati pisac Charles Dickens u tome uspijeva te sažeto daje idući opis: „Ona je najbolje razdoblje života, ona je najgore razdoblje života, ona je mudrost, ona je doba ludosti“ (Rudan, 2004). Ovom kratkom, ali strjelovitom izjavom, koristeći paradokse, pisac uspješno dočarava burnost razdoblja. Prije svega, zbog brojnih promjena i stresnost te sve većih zahtjeva okoline, ali i očekivanja koje mladi stavljaju pred sebe. Mladi grade osobni stil ponašanja, imaju potrebu za izražavanjem mišljenja, avanturom, autentičnosti, isticanjem, odnosno izgradnjom vlastitog identiteta (Lebedina Manzoni i Lotar, 2011).

Osim potrebe za prepoznatljivošću, zadovoljavanje potrebe za ljubavlju i pripadanjem (Glasser, 1984) postaje posebno značajno za adolescente te se čak može reći kako predstavlja i krucijalnu misiju svih mladih. Separacija od roditelja dovodi do promjena u obiteljskim odnosima, a osjećaj pripadnosti mladi sve više nastoje zadobiti među prijateljima koji poprimaju sve značajniju ulogu u njihovim životima. Na taj način, intenzivna želja za širenjem svoje socijalne mreže, omogućuje brojna nova poznanstva, a na tom putu javljaju se i prva zaljublivanja te mladi uspostavljaju prve intimne romantične odnose koji se razlikuju od svih dotadašnjih prijateljskih odnosa i tako predstavljaju značajno novo iskustvo (Ajduković, Löw, Sušac, 2011). O važnosti tog inovativnog iskustva za adolescente, svjedoče i istraživanja koja navode kako su romantične veze, simpatije i partneri, najčešća tema razgovora s prijateljima (Eder, 1993) te predmet razmišljanja između 5 do 8 sati na tjednoj razini (Richards i sur., 1998). Ipak, jednom

uspostavljene romantične veze, pred mlade stavljaju brojne blagodati, ali i prepreke koje se javljaju u nastojanju da veza bude kvalitetna i da se kao takva održi. Tijek intimne veze dvoje mladih ljudi, ovisi o brojnim čimbenicima poput tipa privrženosti koje je osoba razvila u djetinjstvu, slike o sebi, stavovima, načinima rješavanja sukoba, razine samokontrole, razine tolerancije na frustracije i slično. Upravo nedostatak alata, vještina i tehnika, za postupanje i rješavanje konfliktnih situacija, može biti izvor različitih oblika nasilja u mladenačkim vezama (Ajduković i Ručević, 2009).

Nasilje u mladenačkim vezama odnosi se na prijetnju ili stvarnu primjenu fizičkog, psihičkog, seksualnog i elektroničkog nasilnog ponašanja koje jedan intimni partner čini prema drugome s ciljem stjecanja moći i održavanja kontrole u ljubavnom odnosu mladih (Ajduković i Ručević, 2009). Vagi i suradnici (2013) proširuju spomenutu definiciju, pa navode kako se termin nasilja u mladenačkim vezama odnosi na partnere u dobi od 10 do 24 godine koji se trenutno zabavljaju ili su to činili u prošlosti. Breiding i suradnici (2015) u definiciju još dodaju kako mladi partneri ne moraju stanovati zajedno, niti moraju biti istoga spola. Također, mnogi autori naglašavaju kako su ljubavni odnosi mladih često nestabilni, intenzivni i kratkotrajni, stoga se nasilje u mladenačkim odnosima može desiti i u jednokratnim izlascima. Iz prethodnih definicija, vidljivo je kako razni autori nadodaju specifične elemente poput trajanja odnosa mladih, dobi i spola partnera i drugo, stoga se može zaključiti kako još uvijek ne postoji jedna općeprihvaćena definicija nasilja u mladenačkim vezama (Shorey i sur., 2008). Ipak, konsenzus postoji kada je riječ o pojavnim oblicima nasilja u vezama mladih te autori izdvajaju psihičko, fizičko i seksualno nasilje (Ajduković i Ručević, 2009).

Psihičko nasilje u mladenačkim vezama uključuje ponašanja kojima jedan partner bespogovorno narušava samopoštovanje drugog partnera kroz postupke vrijeđanja, omalovažavanja, ponižavanja, zastrašivanja raznim stvarima, a posebno prekidom veze te prijetnjama (Ehlert, 2007). Kritiziranje partnera uz stvaranje osjećaja krivnje i namjerno uzrujavanje partnera jedni su od čestih oblika psihičkog nasilja. Također, ova vrsta nasilja uključuje i druge vrste kontrolirajućeg ponašanja poput kontrole kretanja, kontrole odijevanja partnera i kontrole socijalne mreže partnera uz izolaciju od prijatelja i obitelji (Bell, 2008). Svjetska zdravstvena organizacija (2012) kontroliranje partnera izdvaja kao zasebnu kategoriju nasilja, naglašavajući tako veliku zastupljenost ovog oblika, kao i važnost prepoznavanja istog. Zbog razornih posljedica ovog oblika nasilja poput velike emocionalne boli koju žrtva doživljava zbog toga što je partner kojeg voli tretira ponižavajuće, često se psihičko nasilje naziva i emocionalnim (Ajduković i Ručević, 2009). Ova vrsta nasilja najčešći je oblik nasilja

koji doživljavaju mladi u svojim vezama, a kao takvo vodi i do drugih pojava oblika. Jedan od posebnih pojava oblika, kao i podvrsta psihološkog nasilja je *ljubomora* koja u svojim temeljima krije nesigurnost i posesivnost nasilnika, koju mlada žrtva često percipira kao znak ljubavi i brige partnera. (DeRusha, 2007). Nažalost, kriva percepcija ljubomore dovodi jednog partnera u položaj žrtve koja posljedično trpi vrlo teške posljedice, često fizičkog i seksualnog nasilja koji se javljaju kao prateći pojava oblici (Hodžić, 2007).

Fizičko nasilje očituje se u vezama mladih kroz primjenu fizičke sile čime se partneru uzrokuje fizička bol i ozljeda. To uključuje i sve ostale postupke i načine kojima se zadaje fizička bol partnera, poput bacanja stvari na partnera, šamaranja, guranja, snažnog stiskanja, griženja, čupanja kose, premlaćivanja, udaranja šakom, rukom, nogom i slična ponašanja s istom posljedicom fizičke boli (Ajduković, Ručević, 2009). Za razliku od psihičkog nasilja koje je najzastupljenije u romantičnim odnosima mladih, fizičko nasilje manje je zastupljeno, no s druge strane, češće se prepoznaje obzirom da širok dijapazon posljedica uključuje fizički vidljive tjelesne ozljede.

Seksualno nasilje u intimnim odnosima mladih manifestira se kroz namjerno činjenje seksualnih radnji koje nisu željene od strane partnera, odnosno na koje partner ne daje dobrovoljan pristanak te pokazuje negodovanje, neodobravanje i nelagodu. Drugim riječima, odnosi se na sva neželjena ponašanja seksualne prirode, poput nagovaranja i prisiljavanja na ljubljenje, dodirivanje, seksualne radnje i seksualni odnos, kao i na seksualni odnos pod točno određenim okolnostima (npr. bez zaštite). Uz to, ovaj pojava oblik uključuje i neželjene geste, riječi i komentare s ciljem ucjenjivanja i prisile na neželjene seksualne aktivnosti (Hodžić, 2007).

Iako se ovaj rad u svojoj srži dotiče prethodno opisana tri osnovna pojava oblika nasilja u vezama mladih, potrebno je istaknuti i *ekonomsko nasilje te elektroničko nasilje*, odnosno *nasilje putem interneta* kao dva pojava i česta oblika nasilja u vezama mladih, koji se iako prisutni među mladima, često izostavljaju u istraživanjima.

Ekonomsko nasilje oblik je nasilja u vezama mladih koji se često zaboravlja jer je karakterističan za bračne partnere i veze odraslih osoba koji žive zajedno, a uključuje ograničavanje i kontroliranje zajedničkih ekonomskih resursa, zapošljavanja i edukacije od strane jednog partnera prema drugom. Oblici koji su češći u mladenačkim vezama odnose se na uništavanje osobnih stvari, kao i otuđivanje novca ili kontroliranje potrošnje (Klasnić, 2011).

Nasilje u mladenačkim vezama putem interneta uključuje vrijeđanje, javno sramoćenje, agresiju i druge oblike ponašanja kojima se nanosi šteta od strane jednog partnera prema drugom putem

interneta. Autori navode kako postoje značajne sličnosti između nasilja putem interneta (eng. cyberbullying) i ovog fenomena: događaju se putem interneta na internetskim platformama, izazivaju brojne emocionalne, psihološke i fizičke posljedice, a u temelju je nesigurnost i potreba za primjenom kontrole i sile prema drugoj osobi (Hinduja i Patchin, 2011).

O učestalosti zastupljenosti prethodno opisanih pojava oblika nasilja u mladenačkim vezama, govore rezultati brojnih inozemnih i domaćih istraživanja. Ishodi istraživanja u međunarodnom kontekstu ukazuju na visoku prevalenciju nasilja u mladenačkim vezama, koje je najčešće uzajamno, odnosno žrtve su istovremeno i počinitelji. Također, najviša je zastupljenost psihičkog nasilja, potom fizičkog, dok je najmanje mladih izloženo seksualnom nasilju u vezi (Jezl, Molidor i White, 1996; prema Próspero, 2007). Navedeno potvrđuju rezultati istraživanja provedenih u SAD-u i Kanadi koja su pokazala da je između 22,5% i 39,1% mladića te između 37,8% i 43,6% djevojaka počinilo neki oblik nasilja u vezi (Marcus, 2007).

Spomenuti rezultati odgovaraju rezultatima domaćih istraživanja (Hodžić, 2007; Ajduković i sur., 2011). Rezultati istraživanja, koje su proveli Ajduković, Löw i Sušac 2010 godine, na uzorku od 623 učenika iz 14 srednjih škola u Republici Hrvatskoj, pokazali su da je 86,4% sudionika u proteklih 6 mjeseci doživjelo nasilje u vezi, dok je 93,1% njih priznalo da su bili nasilni prema partneru/ici. Sukladno prethodnim istraživanjima, 86,2% mladih doživjelo je psihičko nasilje u vezi, 37,2% neki oblik fizičkog nasilja, a najmanje je mladih (26,6%) doživjelo neki oblik seksualnog nasilja (Ajduković i sur., 2011). Ovi ishodi potvrđeni su i godinu nakon, na još većem uzorku mladih (1225 srednjoškolaca i srednjoškolki na razini Republike Hrvatske) u istraživanju Ajduković i suradnika (2011). Naime, još jednom je potvrđena visoka zastupljenost nasilja u mladenačkim vezama, pri čemu je oko 80% mladića i djevojaka iskazalo da su bili žrtve nasilnog ponašanja u vezi, dok je njih 93% bilo nasilno prema partneru. Pri tome, 93% je počinilo psihičko nasilje, 50% sudionika je manifestiralo fizičko nasilje, a 27% je počinilo seksualno nasilje. Što se tiče spolnih razlika, brojna međunarodna i hrvatska istraživanja pokazala su da su djevojke sklonije činjenju nasilja u vezi u odnosu na mladiće. Izuzet predstavlja seksualno nasilje čiji su počinitelji najčešće mladići (Archer, 2002; Ajduković, Ručević i Šincek, 2007; prema Ajduković i Ručević, 2009). Ipak, važno je naglasiti kako se spomenuti rezultati odnose na samoprocjenu djevojaka koja može biti rezultat stvarnih razlika ili pak boljeg prepoznavanja činjenja nasilja od strane djevojaka.

2.2. Teorijski okvir fenomena

Nakon što je pojam nasilja u mladenačkim vezama pomno objašnjen u kontekstu specifičnosti razdoblja adolescencije, kao i vrste nasilja koje se javljaju u vezama mladih, važno je razumjeti kako ovaj fenomen nastaje. U tom nastojanju, pomažu razne teorije koje nastoje razjasniti pozadinu nastanka nasilja u mladenačkim vezama, kao i fenomen u cjelini. U nastavku će biti prikazana srž i najvažnije postavke tradicionalnih teorija (Feminističke teorije, Teorija socijalnog učenja, Teorije individualnih razlika) te novijih teorija (Dinamični razvojni-sustavni model nasilja u intimnim vezama, Model poticaja/prinudivanja/inhibiranja nasilja u intimnim vezama, Kontekstualni teorijski model nasilja u intimnim vezama).

2.2.1. Tradicionalne teorije nasilja u mladenačkim vezama

Feminističke teorije jedne su od najutjecajnijih teorija o uzrocima pojave nasilja u mladenačkim vezama. Prema ovim teorijama, nasilje u vezama mladih događa se iz dva razloga: kao rezultat društvenih čimbenika i kao rezultat potrebe za stjecanjem kontrole i moći. Prema ovoj teoriji, rodne uloge, nejednakost između muškaraca i žena, moć i kontrola, društvene su odrednice koje uzrokuju nasilje u mladenačkim vezama. Naime, rodne uloge odnose se na očekivanja okoline vezano uz ponašanje muškaraca i žena, a prema tradicionalnim shvaćanjima, rodna uloga muškarca podrazumijeva dominantnost, agresivnost, samostalnost i liderstvo, dok je rodna uloga žene potpuno suprotna, odnosno vezana uz poslušnost, podređenost i domaćinstvo (Whitaker i Lutzker, 2009). Sukladno rezultatima dosadašnjih istraživanja u međunarodnom i hrvatskom kontekstu, mladići skloni ponašanju sukladno svojoj ulozi utemeljenoj na rodnim stereotipima, skloniji su činjenju nasilja u mladenačkim vezama jer internalizacijom rodne uloge istovremeno prihvaćaju podređeni položaj žene, također utemeljen na rodnim stereotipima. Drugi uzrok pojave nasilja, iz pogleda feminističkih teorija, vidljiv je u potrebi muškarca za uspostavljanjem kontrole i moći nad ženom u situaciji kada smatra da gubi moć u vezi koja mu rodnom ulogom pripada, stoga kao mehanizam povrata na vodeću poziciju u ljubavnom odnosu bira nasilno ponašanje. Tada potreba za moći dovodi do potrebe za kontrolom koja se očituje kroz ponižavanje i socijalnu izolaciju partnerice, a nerijetko i kroz ekonomsko, seksualno i fizičko nasilje (Stark, 2009).

Ograničenje feminističke teorije je zanemarivanje individualnog doprinosa nasilju od strane partnera (npr. konzumacija psihoaktivnih sredstava, alkohola i slično) te relacijskih varijabli (npr. vještine rješavanja konflikata) za koje postoje empirijske potvrde o utjecaju na činjenje nasilja u mladenačkim vezama (Dodaj, Sesar i Šimić, 2017).

Teorija socijalnog učenja objašnjava kako je nasilje u mladenačkim vezama produkt promatranja i imitacije nasilnih obrazaca ponašanja drugih ljudi u razdoblju djetinjstva, stoga je trenutno manifestirano ponašanje, prema ovoj teoriji, naučeno (Bandura, 1973). Dakle, dijete koje u djetinjstvu promatra nasilna ponašanja svojih roditelja, uči o prihvatljivosti takvog ponašanja u partnerskim odnosima, stoga je veća vjerojatnost da kasnije u adolescenciji manifestira takve oblike ponašanja u vlastitim ljubavnim odnosima, koji s godina postaju obrasci. Navedeno nikako ne znači uzročno – posljedično djelovanje, već se isključivo može govoriti o korelaciji, odnosno povećanom riziku za činjenje i doživljavanje nasilja u mladenačkim vezama, a kasnije i u intimnim vezama u odrasloj dobi, a o čemu svjedoče i mnoga istraživanja (Ehrensaft i sur., 2003; Delsol i Margolin, 2004; Shook i sur., 2000).

Iako ova teorija donosi novi pogled na nastanak nasilja u vezama mladih, ne objašnjava način na koji se nasilje naučeno u djetinjstvu razvija i održava te ne daje odgovore na pitanja o zaštitnim čimbenicima koji igraju odlučujuću ulogu u okolnostima kada adolescenti nisu nasilni u svojim vezama, a svjedočili su nasilju među roditeljima u djetinjstvu (Rosenbaum i O’Leary, 1981).

Teorije individualnih razlika uključuju teorije ličnosti i teorije tipologija koje polaze od toga da nasilje u mladenačkim vezama uzrokuju neodgovarajući stil privrženosti, iskustva nasilja u djetinjstvu i/ili impulzivnost. Teorije ličnosti okupirane su oko Duttonovog modela granične organizacije ličnosti, prema kojem nesiguran stil privrženosti, iskustvo nasilja i osjećaja srama u djetinjstvu pridonose činjenju nasilja u mladenačkim vezama. Na taj način gradi se tzv. „nasilna ličnost“, odnosno granična organizacija ličnosti, čije su ključne odlike nemogućnost održavanja stabilnosti u međuljudskim odnosima, autoagresija, izrazita srditost i impulzivno ponašanje (Dutton, 2006)

Nastavno na ovu teoriju, teorije tipologije uzimaju u obzir individualne i situacijske čimbenike te u cilju objašnjavanja nasilja u vezama mladih, daju pregled distalnih (genetski faktori, rana iskustva nasilja u obitelji i rana iskustva nasilja s vršnjacima) i proksimalnih faktora (nesiguran stil privrženosti, impulzivnost, nerazvijene socijalne vještine i pozitivne stavove prema nasilju nad ženama). Raznim kombinacijama ovih faktora, produciraju tri tipa počinitelja nasilja:

obiteljski, granični i nasilni počinitelj nasilja. Obiteljski počinitelj njeguje nesiguran stil privrženosti zbog čega je sklon slabom do umjerenom nasilju u romantičnim vezama. S druge strane, dok granični tip manifestira nasilno ponašanje u vezi u intenzitetu umjereno do intenzivno, nasilni tip počinitelja to isto čini uz kombinaciju antisocijalnih crta ličnosti (Holtzworth-Munroe, Meehan, Herron i sur., 2000).

Ove teorije pružile su jasan pregled osobina ličnosti koje opisuju počinitelja nasilja i tipologiju samih počinitelja. Ipak, dok su na taj način ove teorije pridale važnost individualnim faktorima, s druge su strane zanemarile socijalne i relacijske faktore što istodobno predstavlja njihovo ograničenje (Giordano, Copp, Longmore i Manning, 2016). Ipak, proučavanjem proksimalnih faktora kao unutarnjih rizičnih čimbenika, dobiva se uvid u mogućnost jačanja određenih unutarnjih snaga, poput socijalnih vještina, vještina mirnog rješavanja sukoba i kontrole emocija, razvoja emocionalne inteligencije te osvještavanje razornih posljedica nasilja, što postaje značajno uporište tretmana.

2.2.2. Novije teorije nasilja u mladenačkim vezama

Dinamični razvojni-sustavni model nasilja u intimnim vezama predstavlja tri čimbenika kojima nastoji objasniti fenomen nasilja u intimnim vezama: razvojni i situacijski čimbenici te odnos s partnerom. Dok razvojni čimbenici uključuju: utjecaj genetike, osobina ličnosti, socijalne utjecaje te psihopatologiju, situacijski čimbenici odnose se na one okolnosti koje negativno djeluju na reagiranje u konfliktnim situacijama te posljedično dovode do nasilnog ponašanja prema partneru, npr. upotreba psihoaktivnih supstanci (Dodaj, Sesar i Šimić, 2017).

Naposljetku, velika prednost ovog teorijskog modela je naglašavanje značaja same prirode veze za pojavu nasilja u istoj. Također, ovaj model omogućuje bolji uvid u razvoj nasilnog obrasca ponašanja u vezi tijekom vremena, no pri tome daje površne opise spomenutih čimbenika koji objašnjavaju sami proces pojave nasilja u mladenačkim vezama (Dodaj, Sesar i Šimić, 2017).

Kontekstualni teorijski model nasilja u intimnim vezama počiva na postavkama teorije socijalnog učenja te bihevioralnih teorija pri čemu za nastanak nasilja ističe, u drugim teorijama često zaboravljene, kontekstualne faktore. Model daje pregled šest vrsta kontekstualnih faktora: antecedenti, motivacijski faktori, diskriminativni podražaji, verbalna pravila, repertoar bihevioralnih vještina i posljedice (Bell i Naugle, 2008).

Antecedenti faktori uključuju stimulativne okolnosti koje su preteča nasilnom ponašanju u mladenačkim vezama, a dijele se na tri vrste: distalni antecedenti odnose se na iskustva nasilja u razdoblju djetinjstva, statični antecedenti uključuju nepromjenjive odrednice nasilja (npr. antisocijalni tip ličnosti) i proksimalni antecedenti koji predstavljaju okolnosti specifične za pojavu nasilja u intimnim vezama (npr. potencijalni stresori). Nadalje, motivacijski faktori okolnosti su koje potiču, motiviraju nastanak i posljedice nasilja (npr. razina ljutnje i ljubomore). Diskriminativni podražaji određuju hoće li se nastaviti nasilje u vezi (npr. stalno uvođenje novih argumenata za vrijeme konflikta). Nastavno, verbalna pravila govore o mogućim negativnim ishodima nasilja u vezama mladih (npr. agresivni obrasci komunikacije). Suprotno tome, repertoar bihevioralnih vještina odnosi se na razne vrste vještina i tehnika koje mogu pomoći u mirnom rješavanju nasilnih situacija. Naposljetku, posljedice nasilja dijele se na one koje povećavaju ili umanjuju vjerojatnost pojave nasilja u mladenačkim vezama.

Nedostatak ovog modela odnosi se na nedostatak empirijske provjere, dok je njegov značaj vidljiv u prepoznavanju važnost detektiranja vještina pojedinca, kao jakih snaga i resursa za mirno rješavanje sukoba, što je od velikog značaja za razvoj uspješnih tretmanskih intervencija (Bell i Naugle, 2008).

Model poticanja/prinuđivanja/inhibiranja nasilja u vezama mladih polazi od pretpostavke kako su nasilni impulsi prema partneru, koji mogu dovesti do nasilja, ali i ne moraju, uvjetovani donošenjem odluke da se nasilje poćini. Ta je odluka određena stimulirajućim okidaćima poput provokacija koje automatski djeluju na misli, osjećaje i ponašanje partnera. Nadalje, odluka o nasilju određena je i snagom poticanja nasilja što se odnosi na rizične čimbenike za činjenje nasilja poput iskustva nasilja u djetinjstvu ili izražene osobine ličnosti poput narcizma. Konačno, odluka prema ovom modelu, ovisi i o snazi inhibiranja nasilja koja se krije u zaštitnim čimbenicima poput razvijene visoke samokontrole i empatije (Finkel, 2007).

Dok tradicionalni teorijski okviri odgovaraju na pitanje „Kako nastaje nasilje u vezama mladih i kako ono djeluje na čovjeka?“, ovaj noviji teorijski model daje odgovor na pitanje „Kako čovjek može preventivno djelovati na nastanak nasilja?“. Upravo je isticanje aktivne uloge pojedinca da kontrolira svoje ponašanje kroz samoregulirajuće mehanizme, glavna prednost ovoga modela, kao i orijentacija na zaštitne čimbenike (Finkel, 2007).

Skupnim pregledom opisanih teorija, vidljivo je kako Teorije tipologija, Kontekstualni teorijski model nasilja u intimnim vezama te Model poticanja nasilja u vezama mladih, uzimaju u obzir unutarnje snage pojedinca kao značajan resurs za inhibiranje nasilja u romantičnim vezama

mladih. Pokazatelj je to kako je orijentacija na unutarnje snage, potencijale i vještine same osobe u situaciji doživljavanja i činjenja nasilja, teorijski značajna, no i dalje nedovoljno istražena, zbog čega je i planirano ovo istraživanje.

2.3. Rizični čimbenici te posljedice činjenja i doživljavanja nasilja u mladenačkim vezama

Proučavanje rizičnih čimbenika otkriva nam okolnosti koje povećavaju vjerojatnost pojave nasilja u vezama mladih. Važnost identificiranja čimbenika rizika, krije se u njihovom ranom otkrivanju te otvara mogućnost za pravovremeno djelovanje u konkretnim situacijama. Također, poznavanje rizičnih čimbenika usmjerava tijekom istraživanja datog fenomena, kao i razvoj preventivnih i tretmanskih intervencija za mlade žrtve i počinitelje nasilja u vezama. Upravo zbog velike uloge rizičnih čimbenika u razumijevanju fenomena činjenja i/ili doživljavanja nasilja u mladenačkim vezama, O'Keefe (2005) i Noonan i Charles (2009; prema Ajduković i Ručević, 2009:219), temeljem pregleda postojeće međunarodne literature, kategoriziraju čimbenike na: *individualne, interpersonalne te rizične čimbenike na nivou zajednice*.

Individualni rizični čimbenici uključuju: narušenu sliku o sebi, nisko samopouzdanje/samopoštovanje, nesigurnu privrženost, iskustvo rane viktimizacije u djetinjstvu, izraženu ljubomoru prema partneru/ici, nasilno rješavanje sukoba te izostanak znanja o vlastitim pravima u ljubavnom odnosu.

Među *interpersonalne čimbenike*, autori ubrajaju: slabe komunikacijske vještine, teškoće verbalizacije vlastitih emocija te nedovoljno razvijene vještine mirnog načina rješavanja sukoba

Rizični čimbenici za pojavu nasilja u partnerskim odnosima mladih, u kontekstu zajednice odnose se na: podržavajući stavovi vršnjaka prema nasilju, pozitivni stavovi medija o nasilju u romantičnim odnosima uz odašiljanje poruke o njegovoj prihvatljivosti i tolerantan odnos društva prema nasilju.

Nadalje, u svom radu, Sesar i Dodaj (2014) naglašavaju važnost *demografskih rizičnih čimbenika* poput nižeg obrazovnog statusa i mlađe životne dobi partnerice, kao i značajnost *obiteljskih rizičnih čimbenika*, kao što su: povijest doživljavanja nasilja u djetinjstvu i svjedočenje o partnerskom nasilju roditelja. Godbout i suradnici (2017) nadodaju i izostajanje

roditeljske ljubavi i nadzora nad djetetom, kao podržavajuće faktore za pojavu nasilja u partnerskim odnosima u odrasloj dobi. Nadalje, osim prethodno nabrojanih rizičnih faktora na individualnoj razini, Sesar i Dodaj (2014) također, među njih ubrajaju i dijagnosticirane poremećaje raspoloženja, antisocijalni poremećaj ličnosti te poremećaje prehrane.

Činjenje i doživljavanje nasilja u partnerskim odnosima mladih nepobitno rezultira višestrukim negativnim ishodima za mentalno i fizičko zdravlje uključenih strana (Bell, 2008). Manifestacija i doživljavanje takvog nasilnog ponašanja u partnerskim odnosima utječe na mnogobrojna životna područja mlade osobe. Javljaju se promjene u svakodnevnom funkcioniranju što se odražava na akademski uspjeh, radni i poslovni kontekst, obiteljsku strukturu te odnose s vršnjacima. Nadalje, dugoročnim doživljavanjem nasilja u vezi, nerijetko se javljaju psihosomatske tegobe te eksternalizirani i internalizirani problemi u ponašanju mladih. U pogledu na psihosomatske probleme, literatura kao najučestalije navodi: umor, visoki krvni tlak, spolno prenosive bolesti, glavobolju, probavne smetnje, teškoće s koncentracijom i spavanjem (Ajduković i Ručević, 2009). Spomenuti zdravstveni problemi nerijetko su popraćeni pojavom problema u ponašanju gdje se kao najučestaliji internalizirani problemi ističu: sram, strah, anksioznost, sniženo samopouzdanje/samopoštovanje, narušena slika o sebi, poremećaji prehrane, depresija, PTSP, suicidalne misli i pokušaji suicida. Suprotno spomenutim promjenama u ponašanju, uslijed nasilja u vezama, mlade osobe u povećanom su riziku i od razvoja eksternaliziranih problema, pri čemu se kao najčešći javljaju: zlouporaba psihoaktivnih tvari, upuštanje u fizičke obračune, rizično seksualno ponašanje te prekomjerno ispijanje alkohola (Ajduković i Ručević, 2009).

Pregledom navedenih posljedica, jasno je kako istraživani fenomen utječe na svakodnevno funkcioniranje mlade osobe što za posljedicu ima destruktivni učinak na raznovrsna okruženja. Uz to, stavljajući opisane posljedice u širi kontekst, moguće je zaključiti kako je nasilje u vezama mladih javnozdravstveni problem. Kao takav, on potiče manifestaciju drugih rizičnih ponašanja mladih (tučnjave, opijanje, rizično seksualno ponašanje, suicidalnost) zbog čega se raste važnost preventivnog djelovanja, koje je utemeljeno na poznavanju, istraživanju i detektiranju zaštitnih čimbenika (Ajduković i Ručević, 2009).

3. ZAŠTITNI ČIMBENICI

3.1. Definiranje pojma i vrste zaštitnih čimbenika

Pri proučavanju problema u ponašanju, pa i fenomena nasilja u vezama mladih, sve je učestalija orijentacija na snage, potencijale i jakosti, nasuprot nekadašnjeg izoliranog izučavanja rizičnih čimbenika. Ovakav pomak fokusa znanstvenika te orijentacija na pozitivno potaknuta je osvještavanjem važnosti prevencije, a dovela je do porasta istraživanja zaštitnih čimbenika (Durlak, 1998). Spomenutom pojmu različiti su autori kroz vrijeme pristupali na različite načine, stoga ne čudi kako postoje brojne definicije zaštitnih čimbenika.

Zaštitni čimbenici neizostavan su dio koncepta otpornosti koji predstavlja dinamičan proces u kojem pojedinac uspijeva ostvariti dobre ishode unatoč rizicima s kojima se suočava (Luthar i Cicchetti, 2000). U tom turbulentnom procesu, upravo zaštitni čimbenici imaju značajnu ulogu za pojedinca jer uključuju ona stanja, snage, obilježja i okolnosti koje usporavaju ili/i smanjuju razorne učinke rizičnih čimbenika. Tako, u dodiru s rizičnim čimbenicima, faktori zaštite doprinose jačanju otpornosti (Walsh, 2003; Khanlou i Wray, 2014). Također, posljedično čimbenici zaštite smanjuju i vjerojatnost negativnih ishoda, odnosno nasilja u mladenačkim vezama (Bašić, 2009). Stoga, jasno je kako ova vrsta čimbenika prevenira daljnje intenziviranje problema te pozitivno djeluje na zdravi razvoj i njegovo održavanje (Vulić-Prtorić, 2002). Na taj način, čimbenici zaštite predstavljaju značajne resurse koji mogu biti identificirani unutar raznih sustava, od onih udaljenijih od samog pojedinca, poput društva u cjelini, medija, naselja, pa sve do onih bližih, kao što su škola, obitelj i vršnjaci (Bašić i Ferić, 2004). Ipak, resursi na koje pojedinac ima najveći utjecaj i koji su mu najbliži, kriju se u njemu samome (Windle, 2011).

Na tragu toga, među znanstvenicima postoji općeprihvaćena podjela zaštitnih čimbenika na dvije osnovne vrste: individualne te obiteljske i okolinske, koji predstavljaju vanjske zaštitne čimbenike (Maurović, 2015). Dok brojni autori pod obiteljske zaštitne čimbenike svrstavaju podržavajuće obiteljsko okruženje i povezanost, dosljednost i razvijene roditeljske vještine, kao najčešće okolinske čimbenike zaštite autori prepoznaju: podržavajuću socijalnu mrežu vršnjaka i odraslih, uključenost u aktivnosti zajednice te uključenost u prosocijalne školske aktivnosti. Literatura kao najznačajnije individualne zaštitne čimbenike, navodi: pozitivnu sliku o sebi, unutarnji lokus kontrole, samoučinkovitost, intelektualnu sposobnost, optimizam i pozitivna

očekivanja od budućnosti, otpornost, komunikacijske i socijalne vještine (Mangham i sur., 1997; Murray, 2003; Ali Gizir, 2004).

U kontekstu ovog rada, prevalencija činjenja i doživljavanja nasilja u vezama mladih ukazuje na postojanje jakih rizičnih čimbenika koji dominiraju nad čimbenicima zaštite. Obzirom da ovaj rad ima za cilj istražiti unutarnje resurse koji će zaštititi mlade od doživljavanja i činjenja nasilja u mladenačkim vezama, spomenuti će se fenomen u ovom radu proučavati kroz odnos s individualnim zaštitnim čimbenicima. S ciljem boljeg razumijevanja koncepta individualne otpornosti, ovo istraživanje usmjerit će se na šest čimbenika za koje Constantine i Benard (2001) tvrde da utječu na otpornost osobe: samoučinkovitost, samosvijest, empatija, rješavanje problema, suradnja i komunikacija te ciljevi i težnje za budućnost.

3.2. Individualni zaštitni čimbenici

U nastavku rada, slijedi pregled prethodno spomenutih individualnih zaštitnih čimbenika. Također, u svrhu boljeg razumijevanja povezanosti odabrenih čimbenika s fenomenom nasilja u mladenačkim vezama, isti će biti jasno definirani i detaljnije objašnjeni.

3.2.1. *Samoučinkovitost*

Samoučinkovitost označava vjerovanje pojedinca u vlastite snage i sposobnost da može postići željeni ishod vlastitim kompetencijama (Bandura i sur., 1999), kako u nepoznatim situacijama i okruženjima, tako i pri suočavanju s teškim i stresnim događajima (Luszczynska, Gutiérrez-Doña i Schwarzer, 2005). Samoučinkovitost nužno uključuje isključivo procjenu vlastitih sposobnosti i vještina te tako postaje zaseban jedinstveni konstrukt. Procjena vlastite efikasnosti ne uključuje prosudbe o sebi kao osobi u cjelini, što samoučinkovitost razlikuje se od konstrukta samopoštovanja (Schwarzer i Warner, 2013).

3.2.2. Samosvijest

Dok je samoučinkovitost usmjerena na vjeru u vlastite sposobnosti, samosvijest uključuje poznavanje i razumijevanje sebe. Ovaj zaštitni čimbenik odnosi se na svijest o samome sebi, svojim sposobnostima, interesima, hobijima, ciljevima i osobinama. Drugim riječima, uključuje poznavanje unutarnjih jakih snaga i izazova (Constantine i sur., 1999). Poznavanje i razumijevanje sebe, odnosno visoka razina samosvijesti pokazatelj je pozitivnog osobnog razvoja. Samosvijest je sveukupnost doživljaja koje osoba ima o sebi i svojem identitetu. U dostupnoj literaturi osim navedenog pojma, koriste se još i termini: samopercepcija, slika o sebi, shema, samoodređenje, svijest o sebi, pojam o sebi, mišljenje o sebi, shvaćanje sebe, samopoimanje, samopouzdanje, samopoštovanje, samovrednovanje i slično (Bezinović, 1988, prema Grozdek i sur., 2007). Samopoimanje uključuje i vrjednovanje tih osobina, što se ističe u razini samopoštovanja mladih.

3.2.3. Empatija

Empatija se odnosi na sposobnost prepoznavanja i shvaćanja emocija koje iskazuje druga osoba, a sastoji se od kognitivne i emocionalne odrednice (Bilić, 2012). Spomenute dvije komponente empatije u stalnom su međudjelovanju, pri čemu kognitivna komponenta označava mogućnost prepoznavanja i shvaćanja emocionalnog stanja druge osobe, dok emocionalna odrednica, obuhvaća i proživljavanje istih osjećaja kao osoba s kojom suosjećamo (Eisenberg i sur., 2010). Drugim riječima, emocionalna komponenta uključuje dijeljenje emocija. Empatija se često dovodi u vezu s altruizmom (Betancourt, 1990), stoga je, sukladno teoriji empatija-altruizam, altruistično ponašanje motivirano empatijom. Drugim riječima, osoba prvo empatizira s osobom kojoj je potrebna pomoć, a potom joj potrebnu pomoć i pruža (Batson i sur., 2015). Prema ovoj teoriji, empatija predstavlja usmjerenost na emocije drugih ljudi, dok se altruizam odnosi na konkretno pomaganje osobi u potrebi.

3.2.4. Rješavanje problema

Rješavanje problema odnosi se na kreativan i autentičan pristup planiranja i kritičkog promišljanja svakog pojedinca u nastojanju traženja rješenja za postojeći problem (Constantine i sur., 1999). Drugim riječima, rješavanje problema uključuje sposobnost i motiviranost pojedinca da istražuje različite načine nošenja s problemom, istražuje široki dijapazon mogućnosti, traži pomoć te poduzima radnje i donosi odluke kojima pokušava riješiti poteškoće s kojima se suočava.

3.2.5. Suradnja i komunikacija

Zaštitni čimbenik suradnje i komunikacije uključuje sposobnost i snalaženje pojedinca u timskom radu s drugima te mogućnost prepoznavanja, verbaliziranja i uvažavanja osobnih i tuđih osjećaja, želja i ideja (Constantine i sur., 1999).

Svrha komunikacije, odnosno slanja i primanja poruka među sugovornicima, odnosi se na uspostavu i razvoj međuljudskih odnosa (Antolović i Svilčić, 2016). To ujedno objašnjava i važnost izučavanja i razvijanja komunikacijskih vještina koje kasnije mogu postati značajan zaštitni čimbenik (Constantine i sur., 1999).

Autorica Kaukinen (2014) ističe upravo suradnju i podršku okoline, osobito vršnjaka, kao najznačajniji zaštitni čimbenik koji uvelike smanjuje rizik od iskustva viktimizacije u mladenačkoj vezi. Costa i McCrae (1999) proučavali su karakteristike crta ličnosti te su ih sistematizirali u pet dimenzija: ekstraverzija, otvorenost ka iskustvu, savjesnost, ugodnost i neuroticizam. Od spomenutih dimenzija, ugodnost se pokazala kao vrlo bitna crta ličnosti u situacijama timskog rada i suradnje s drugima. Naime, osobe koje su visoko na dimenziji ugodnosti tolerantne su i tople, stoga u timskom radu potiču veću produktivnost i doprinose stvaranju ugodne atmosfere. Također, dimenzija ugodnosti se povezuje s prosocijalnim vještinama, stoga su osobe kod kojih je ova dimenzija izražena, spremnije pomoći drugima, a konflikte rješavaju mirnim putem vodeći brigu o pravednosti postupanja (Carpenter, Bauer i Erdogan, 2009).

3.2.6. Ciljevi i težnje za budućnost

Ciljevi i težnje izraz su unutarnje motivacije koja usmjerava razvoj svakog pojedinca. Ovaj zaštitni čimbenik uključuje planove koji se odnose na obrazovni i akademski uspjeh mladih, poput završetka srednjoškolskog obrazovanja ili upisa fakulteta. Također, odnosi se na osobne, specifične ciljeve u budućnosti koji se temelje na individualnim željama svakog pojedinca (Constantine i sur., 1999).

Jessorova teorija problematičnog ponašanja naglašava kako je za osobni uspjeh u budućnosti važan način na koji mlada osoba percipira vlastite životne prilike, kao i ciljevi kojima teži. Sukladno tome, niska očekivanja za budućnost i izostanak životnih ciljeva, rizični su čimbenik za rizična ponašanja, poput nasilja ili agresije (Bolland, 2003).

4. DOSADAŠNJA ISTRAŽIVANJA O POVEZANOSTI NASILJA U MLADENAČKIM VEZAMA I INDIVIDUALIH ZAŠTITNIH ČIMBENIKA U SVIJETU I U HRVATSKOJ

Kao što je ranije spomenuto, ulaganja u preventivnu znanost dovela su do pojačanog interesa znanstvenika za istraživanja zaštitnih čimbenika koji postaju ključni resursi pozitivnog razvoja mladih. Učinkovite tretmanske intervencije baziraju se upravo na zaštitnim čimbenicima, što predstavlja njihov najveći značaj (Zimmerman i sur., 2013). Kada je riječ o nasilju u vezama mladih, pregledom strane i domaće literature utvrđeno je kako se ovaj fenomen i dalje dominantno istražuje u kontekstu rizičnih čimbenika, osobito u hrvatskom kontekstu. Ipak, postupno raste broj znanstvenih radova koji istražuju utjecaj unutarnjih resursa, jakih snaga i vještina mladih na doživljavanje i činjenje nasilja u adolescentskim vezama. S ciljem detaljnijeg razumijevanja povezanosti predmetnog fenomena s prethodno opisanim zaštitnim čimbenicima, u nastavku ovoga rada bit će prikazani rezultati istraživanja koja su se bavila ovim pitanjem. Također, važno je naglasiti kako se na inozemnom i hrvatskom području do sada nije cjelovito istraživala povezanost ova dva konstrukta, već djelomično, u kontekstu istraživanja rizičnih čimbenika ili uzimajući u obzir samo neke od zaštitnih čimbenika, najčešće okolinskih ili obiteljskih.

Pregledom postojećih istraživanja na ovu temu, moguće je zaključiti da ona najčešće, u odnosu na unutarnje zaštitne čimbenike kojima se ovaj rad bavi (suradnja i komunikacija, samoučinkovitost, empatija, rješavanje problema, samosvijest te ciljevi i težnje za budućnost), izučavaju povezanost nasilja u vezama mladih s empatijom i rješavanjem problema. U nastavku će istraživanja o povezanosti spomenutih fenomena biti detaljnije opisana.

Brojna istraživanja na domaćem i inozemnom planu, donose iste rezultate kada je u pitanju aktivno rješavanje problema, odnosno traženje pomoći pri doživljavanju i činjenju nasilja u adolescentskim vezama. Rezultati postojećih istraživanja ukazuju na to da mladi koji dožive nasilje u vezi odustaju od traženja pomoći kao načina rješavanja problema, no ako se ipak odluče za to, uglavnom traže pomoć od bliskih prijatelja (Ashley i Foshee 2005; Hodžić, 2007; Ajduković, Löw i Sušac, 2011; Fry i sur., 2013; Smirčić, S. 2022). Istraživanja koje su proveli Ashley i Foshee (2005), pokazuju da čak 79% mladih nije tražilo pomoć zbog izloženosti nasilju u vezi, a Ajduković, Löw i Sušac (2011) navode kako je 54,2% pomoć tražilo od bliskih prijatelja, 35,7% od sestre ili brata, a tek 24,9% od službenih osoba. Također, istraživanja

pokazuju kako su mladi spremniji koristiti neformalnije oblike pomoći, no s druge strane, kada je riječ o fizičkom i seksualnom nasilju brže donose odluke o poduzimanju formalnijih mjera (Barker, 2007; Ajduković, Löw i Sušac, 2011; Hedge i suradnici, 2016). Kao najčešći razlozi ne traženja pomoći u slučaju nasilja u vezi, mladi navode osjećaj srama i krivnje, poricanje doživljenog nasilja, strah od osvete i napuštanja partnera, strah od uključivanja policije i odlaska na sud te strah da im se neće vjerovati (Hodžić, 2007). Spomenuta istraživanja u hrvatskom kontekstu pokazuju da su adolescenti puno spremniji pomoći prijatelju koji doživljava i/ili čini nasilje u vezi, nego tražiti pomoć za sebe u slučaju viktimizacije i/ili činjenja nasilja. Osim toga, prema spomenutim istraživanjima, djevojke su se pokazale spremnije na pružanje i traženje pomoći u odnosu na pripadnike suprotnog spola (Bookwala i sur., 1992; Hodžić, 2007; Ajduković i sur., 2011). Kada je riječ o pružanju pomoći prijatelju koji je u nasilnoj vezi, brojna istraživanja pokazuju da adolescenti kao najčešće oblike pomoći koriste pružanje podrške i savjetovanje prijatelja da napusti nasilnu vezu (Ashley i Foshee, 2005; Ocampo i sur., 2007; Fry i suradnici, 2013). Rezultati istraživanja su također suglasni kada je riječ o načinu reagiranja vršnjaka na nasilnu situaciju, a pokazuju kako bi većina sudionika pokušala zaustaviti nasilnu situaciju i razgovarati s počiniteljem i žrtvom nasilja, dok bi manjina bila pasivna (Ocampo i suradnici, 2007).

Što se tiče povezanosti empatije i nasilja u adolescentskim vezama, istraživanja najčešće idu u dva smjera: istražuju povezanost razine empatije sa činjenjem nasilja u vezama te povezanost između razine empatije prema žrtvi i pružanja pomoći iz pozicije prijatelja promatrača. Kako je već prethodno spomenuto, empatija se često dovodi u vezu s pomagačkim ponašanjem (Betancourt, 1990). Također, poznato je kako vršnjački odnosi u adolescenciji postaju prioritetni u socijalnoj mreži mladih, stoga je važno istražiti povezanost ovih dvaju konstrukata. Njegovu važnost prepoznali su Waterman i suradnici (2020) koji su istraživali povezanost između razine empatije prema žrtvi i pružanja pomoći od strane promatrača. Rezultati pokazuju da se promatrači s većom razinom empatije prije odlučuju na pružanje pomoći, odnosno prije poduzimaju intervencije poput: suprotstavljanja počinitelju nasilja, ohrabrivanje žrtve te pronalaženje stručne pomoći i potpore žrtvi. U Hrvatskoj su rezultati dosadašnjih istraživanja o utjecaju razine empatije na spremnost pomaganja žrtvi oprečni. Dok, Slunjski (2006) ishodom istraživanja potvrđuje rezultate inozemnih istraživanja, s druge strane, istraživanje Martinac Dorčić i suradnica (2019) nije potvrdilo ovakve ishode, odnosno pokazalo je da empatija nije ključan čimbenik za pružanje pomoći žrtvi. Istraživanje Sandre Smirčić (2022) na uzorku od 146 učenika drugih i trećih razreda srednjih škola u Zadru, pokazalo je da s

porastom razine empatije, raste i spremnost na pomaganje osobi koja je doživjela nasilje u vezi, međutim istraživanje nije pokazalo postojanje značajne veze između razine empatije i traženje pomoći u slučaju viktimizacije.

S druge strane, istraživanja su orijentirana na povezanost razine empatije sa činjenjem i doživljavanjem nasilja u vezama. Prema rezultatima inozemnih istraživanja, mladi koji su bili nasilni u vezi, imaju nižu razinu empatije, u usporedbi s mladima koji su izjavili da nikada bili nasilni u romantičnim odnosima (Cleveland i sur.,2003; McCloskey i Lichter 2003; Schumacher i Slep 2004; prema Vagi i sur., 2013). Iako se u hrvatskom kontekstu istraživala povezanost između razine empatije prema žrtvi i pružanja pomoći, izostaju istraživanja povezanost razine empatije sa činjenjem i doživljavanjem nasilja u vezama. Dostupni su rezultati istraživanja u Hrvatskoj koji pokazuju kako djevojke imaju višu razinu empatije (Veža, 2006; Ivanović, 2008.) i altruističkog ponašanja, u odnosu na mladiće (Veža, 2006). Kada je riječ o zaštitnom čimbeniku suradnje i komunikacije, koji se odnosi na sposobnost socijalnog funkcioniranja mlade osobe te izražavanja osjećaja i potreba prema drugima (Constantine i sur., 1999), on se najčešće ispituje kroz povezanost percipirane socijalne podrške sa spremnošću na traženje i pružanje pomoći. U svom istraživanju, Smirčić (2022) također donosi rezultate koji pokazuju kako je mladima važna podrška obitelji za traženje pomoći od prijatelja, ali s druge strane, podrška obitelji ne igra ulogu kada je u pitanju traženje stručne pomoći ili podrške od strane institucija.

Osim istraživanja kojima se ispitala povezanost empatije, rješavanja problema i suradnje mladih te nasilničkog ponašanja u adolescentskim odnosima, neke su studije u fokus stavile samosvijest i samoučinkovitost koji se kao zaštitni čimbenici najčešće istražuju kroz ispitivanje mladih o vlastitim snagama i sposobnostima.

Bandura (1997., prema Lane i sur., 2004.) navodi da je visoka razina samoučinkovitosti pozitivno povezana s razinom samopoštovanja. Rezultati istraživanja koje je provedeno na uzorku od 425 učenika četvrtih razreda srednjih škola na području grada Zagreba, pokazuju kako učenici s nižim samopoštovanjem iskazuju više počinjenog i doživljenog nasilja u vezi, u odnosu na one s višim samopoštovanjem (Peronja, 2013). Brojna druga istraživanja potvrđuju navedene rezultate (Lebedina Manzoni i Lotar, 2010; Burić i sur., 2008; Anderson, 2007; prema Boden, Fergusson i Horwood, 2007; Diaz-Aguado i Martinez, 2015) te ističu kako je visoko samopoštovanje, odnosno pozitivna slika o sebi, vjera u vlastite sposobnosti i visoka samoučinkovitost, značajni zaštitni čimbenik na individualnoj razini kada se radi o nasilju u mladenačkim vezama. Tako dakle, nisko samopoštovanje i negativno samopoimanje

predstavlja rizičan čimbenik za nasilje u vezama mladih (Ajduković i Ručević, 2009). Navedene rezultate potvrđuje i istraživanje Dosil-a i suradnika (2020) koje je provedeno na uzorku od 268 adolescenata u dobi od 12. do 17. godine u Španjolskoj. Rezultati su pokazali kako je niže samopouzdanje prisutno kod mladih koji čine i doživljavaju nasilje. Hodžić (2007) još dodaje kako je niže samopoštovanje rizični čimbenik za činjenje i doživljavanje psihičkog nasilja u vezama mladih. Također, Jones i Gardner (2002) provedli su istraživanje na uzorku od 122 učenika srednje škole u Kaliforniji. Rezultati su pokazali da žrtve nasilja u romantičnim adolescentnim vezama imaju niže samopoimanje u odnosu na vršnjake koji u romantičnim vezama nisu bili izloženi nasilju. Iz tih istraživanja vidljivo je kako je uloga žrtve gotovo uvijek povezana s niskim samopoimanjem jer omogućava nasilniku uspostavljanje kontrole nad žrtvom.

Kao što je ranije spomenuto, aspiracija prema budućnosti, planovi i ciljevi, postaju značajni u adolescenciji te nezainteresiranost i ravnodušnost prema vlastitoj budućnosti može potaknuti uključivanje u nasilna ponašanja (Chen i Vazsonyi, 2011). Percipirane životne prilike posebno su značajne za mlade jer usmjeravaju njihova ponašanja. Istraživanja koja su proučavala povezanost percipiranih životnih prilika i činjenja nasilja, pokazala su da mladi koji loše percipiraju svoju budućnost, češće manifestiraju nasilna ponašanja (Bolland, 2003). Posebno su manji broj istraživanja koja izučavaju povezanost nasilja u vezama adolescenata i njihovih ciljeva i orijentacije na vlastitu budućnost. Jedno od rijetkih istraživanja koje se bavi ovom temom, provedeno u SAD-u na uzorku od 75 adolescentica od 15. do 19. godine koje su u protekla tri mjeseca barem jednom počinile neki od oblika nasilja prema svom partneru. Rezultati su pokazali kako su osobni planovi, ciljevi vezani uz školovanje te težnje prema budućnosti, značajan motivator za prestanak nasilnog ponašanja prema partneru (Blackburn i sur., 2020). Slične rezultate donosi i studija Chronistera i suradnika (2014) provedena u sjeverozapadnoj Sjeverne Americi na uzorku od 19 adolescentica u dobi od 13. do 18., godine, koje su doživjele nasilje u vezi u proteklih godinu dana. Sudionice su kroz polustrukturirani intervju, naglasile da je izloženost nasilju imala snažan utjecaj na odustajanje od vlastitih planova i težnji za budućnost. Izjavile su kako je doživljavanje nasilja utjecalo na zaboravljanje vlastitih planova, ali i interesa za budućnost, kao i posljedice nasilja koje su dovele do odustajanja od obrazovnih ciljeva.

Iako oba opisana kvalitativna istraživanjima imaju značajna ograničenja (zaključci se ne mogu generalizirati na opću populaciju te su uzorak činile isključivo djevojke), obje studije ukazuju

na to kako su planovi i ciljevi za budućnost od velike važnosti za adolescente te njihovo zanemarivanje utječe negativno ne samo na one koji doživljavaju nasilje, već i one koji ga čine.

5. CILJEVI, PROBLEMI I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA

Cilj istraživanja je ispitati odnos počinjenja i doživljavanja nasilja u mladenačkim vezama i individualnih zaštitnih čimbenika kod srednjoškolaca Grada Zagreba i Zagrebačke županije.

Prema prethodno opisanom cilju ovoga rada, formirani su sljedeći problemi i hipoteze:

P1: Utvrditi postoji li povezanost između razine empatije i percepcije učestalosti počinjenja i doživljavanja različitih vrsta nasilja u mladenačkim vezama.

H1: Postoji statistički značajna negativna povezanost između razine empatije te percepcije učestalosti činjenja psihičkog, fizičkog i seksualnog nasilja u mladenačkim vezama, dok će se odnos doživljavanja nasilja i empatije utvrditi ovim radom. Odnosno, s porastom empatije kod mladih, smanjuje se učestalost činjenja i doživljavanja nasilja.

Ova se hipoteza temelji na brojnim stranim istraživanjima (Cleveland i sur., 2003; McCloskey i Lichter 2003; Schumacher i Slep 2004; prema Vagi i sur., 2013).

P2: Utvrditi postoji li povezanost između razine samoučinkovitosti i samopoimanja mladih te percepcije učestalosti počinjenja i doživljavanja različitih vrsta nasilja u mladenačkim vezama.

H2: Postoji statistički značajna negativna povezanost između razine samoučinkovitosti i samopoimanja te percepcije učestalosti činjenja i doživljavanja različitih vrsta nasilja u mladenačkim vezama. Odnosno, s porastom samoučinkovitosti i samopoimanja mladih, smanjuje se učestalost počinjenog i doživljenog nasilja u vezi.

Hipoteza je utemeljena na dosadašnjim inozemnim (Jones i Gardner, 2002; Diaz-Aguado i Martinez, 2015; Dosil-a i suradnika, 2020) i hrvatskim istraživanjima (Lebedina Manzoni i Lotar, 2010; Burić i sur., 2008; prema Boden, Fergusson i Horwood, 2007; Hodžić, 2007; Peronja, 2013).

P3: Utvrditi postoji li povezanost između razine rješavanja problema mladih te percepcije učestalosti počinjenja i doživljavanja različitih vrsta nasilja u mladenačkim vezama.

H3: Postoji statistički značajna negativna povezanost između razine rješavanja problema mladih te percepcije učestalosti činjenja i doživljavanja različitih vrsta nasilja u mladenačkim vezama. Odnosno, s poboljšanjem vještine rješavanja problema mladih, smanjuje se učestalost doživljavanja i činjenja nasilja u vezi.

U temelju postavljene hipoteze nalaze se provedena inozemna (Ashley i Foshee 2005; Fry i sur.,2013;) i domaća istraživanja (Hodžić, 2007; Ajduković, Löw i Sušac, 2011; Smirčić, S. 2022)

P4: Utvrditi postoji li povezanost između postojanja ciljeva i težnji za budućnost te percepcije učestalosti činenja i doživljavanja nasilja u mladenačkim vezama.

H4: Postoji statistički značajna negativna povezanost između postojanja ciljeva i težnji za budućnost te percepcije učestalosti činenja i doživljavanja različitih vrsta nasilja u mladenačkim vezama. Odnosno, s povećanjem ciljeva i za težnji za budućnost, smanjuje se učestalost doživljavanja i činenja nasilja u vezi.

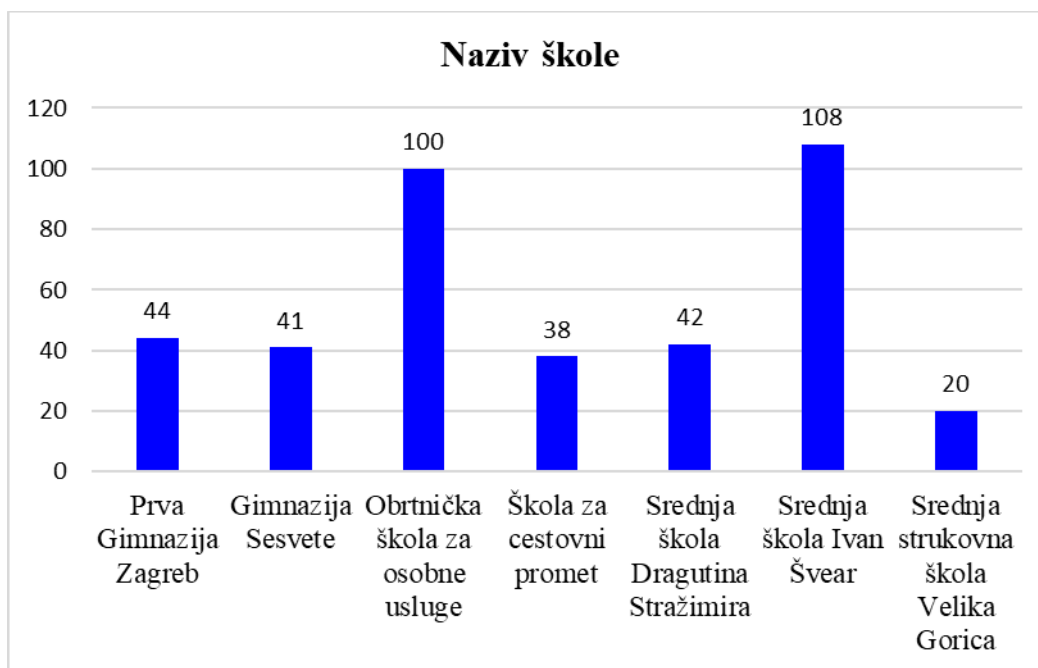
Ova je hipoteza je postavljena na temelju nekolicine stranih istraživanja (Bolland, 2003; Chronister i sur, 2014; Blackburn i sur., 2020).

6. METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

6.1. Uzorak

U istraživanju je sudjelovalo 1071 učenika i učenica srednjih škola Grada Zagreba i Zagrebačke županije. Konačan uzorak korišten za obradu podataka, obuhvaća samo one sudionike koji su izjavili da su u proteklih pola godine bili u ljubavnoj vezi, a uključuje 393 sudionika, točnije 269 djevojaka i 124 mladića. Namjera je bila uključiti mlade gimnazijskog i strukovnog usmjerenja u trajanju od tri ili četiri godine, stoga uzorak čine učenici i učenice iz ukupno 7 škola na području spomenutih županija. Pritom, oko 100 srednjoškolaca iz uzorka dolazi iz Obrtničke škole za osobne usluge i Srednje škole Ivan Švear, što ih čini najzastupljenijima u uzorku, dok najmanji broj učenika (njih 20) dolazi iz Srednje škole Velika Gorica. Detaljan prikaz zastupljenosti sudionika s obzirom na školu koju pohađaju, prikazan je pomoću grafa koji slijedi (Slika 1.).

Slika 1. Grafički prikaz zastupljenosti sudionika s obzirom na naziv škole koju pohađaju

U odnosu na vrstu obrazovnog programa, sudionici su podjednako zastupljeni, s tim da najviše sudionika pohađa četverogodišnji strukovni programu (34.6%), zatim trogodišnji strukovni

program (33.1%), dok je najmanje onih koji prolaze gimnazijski program (32.3%). Najviše je učenika pohađa 2. godinu srednje škole (njih 226), dok treću polazi 167 učenika iz uzorka.

6.2. Instrumentarij

U provedbi istraživanja, upotrebljeni su idući instrumenti: Upitnik iskustva počinjenih nasilnih ponašanja u vezi (Ajduković, Löw i Sušac, 2011), Upitnik iskustva doživljenih nasilnih ponašanja u vezi (Ajduković, Löw i Sušac, 2011) te Modul otpornosti i razvoja mladih (PMORM; WestEd i CDE, 2000, 2001).

6.2.1. Upitnika iskustva počinjenih nasilnih ponašanja

Upitnik iskustava počinjenih nasilnih ponašanja u vezi sadrži 27 čestica koje se odnose na tri vrste nasilja u mladenačkim vezama: psihičko, fizičko i seksualno nasilje. Upitnik je sastavljen prema Skali rješavanja sukoba (CTS-2; Straus, Hambey i Warren, 2003; prema Ajduković i sur., 2011) uz dodavanje novih čestica. Sadržaj čestica prilagođen je uobičajnim obilježjima mladenačkih veza. Upitnik sadrži tri subskale: subskala psihičkog nasilja koja sadrži 19 čestica, subskala fizičkog nasila koja obuhvaća 7 čestica i subskala seksualnog nasilja koja uključuje 4 čestice. Obzirom da upitnik ispituje činjenje nasilja, na postavljena pitanja odgovore daju isključivo oni sudionici koji su u posljednjih 6 mjeseci bili u vezi. Odgovaraju na način da na skali od 0 do 5, pri čemu je 0 – niti jednom, 1 – jednom u mjesec dana, 2 – rijetko (jednom u dva tjedna), 3 – ponekad (jednom tjedno), 4 – često (dva do tri puta tjedno), 5 – vrlo često (svaki ili skoro svaki dan), označe koliko su se često u posljednjih 6 mjeseci ponašali prema svojoj partnerici/svom partneru na opisane načine. Rezultati su u rasponu od 0 do 150, pri čemu veći rezultat znači učestalije počinjeno nasilno ponašanje u vezi.

6.2.2. Upitnika iskustva doživljenih nasilnih ponašanja

Upitnik iskustva doživljenih nasilnih ponašanja u vezi sastoji se od 27 čestica kroz koje su obuhvaćena obilježja tri pojavna oblika nasilničkog ponašanja u vezi: psihičko, fizičko i

seksualno nasilje. Upitnik je sastavljen po uzoru na Skalu rješavanja sukoba (CTS-2; Straus, Hambey i Warren, 2003; prema Ajduković i sur., 2011) uz određene preinake u obliku dodavanja novih čestica s obzirom na karakteristike ljubavnih odnosa mladih i nasilnih ponašanja u vezi. Upitnik sadrži tri subskale: subskala psihičkog nasilnog ponašanja koja se sastoji od 19 čestica, zatim subskala fizičkog nasilja od 7 čestica te subskala seksualnog nasilja koja ima 4 čestice. Sudionici koji su u proteklih pola godine imali iskustvo veze, odgovaraju na način da na skali od 0 do 5 (0 – niti jednom, 1 – jednom u mjesec dana, 2 – jednom u dva tjedna, 3 – jednom tjedno, 4 – dva do tri puta tjedno, 5 – svaki ili skoro svaki dan), označe koliko su često u zadanom razdoblju doživljavali opisane vrste nasilnih ponašanja. Raspon rezultata iznosi od 0 do 150, a što je rezultat viši, to je doživljeno nasilje učestalije.

6.2.3. Modul otpornosti i razvoja mladih

Modul otpornosti i razvoja mladih (Resilience and youth development module, RYDM; WestEd & CDE, 2000, 2001) mjeri unutarnje i vanjske zaštitne čimbenike. Obuhvaća 11 vanjskih zaštitnih čimbenika kroz četiri okruženja važna za život mladih: obitelj, škola, zajednica i vršnjaci te 6 unutarnjih zaštitnih čimbenika. Za potrebe ovoga rada korišteni su samo individualni zaštitni čimbenici, tj unutarnje snage otpornosti mladih. Dio koji obuhvaća individualne zaštitne čimbenike sadrži šest subskala, a to su: samoučinkovitost i samosvijest, empatija, suradnja i komunikacija, vještine rješavanja problema te ciljevi i težnje za budućnost. Zadatak sudionika istraživanja bio je procijeniti u kojoj mjeri su pojedini unutarnji zaštitni čimbenici prisutni u njihovom životu. Odgovore su stupnjevali prema četiri zadana stupnja (uopće nije istinita, donekle je istinita, u većoj mjeri je istinita te potpuno je istinita) pri čemu veći stupanj označava veću prisutnost zaštitnog čimbenika. Pouzdanosti subskala, prema Cronbachovom koeficijentu, većinom su zadovoljavajuće. Odnosno, za subskale sa samoučinkovitost i samosvijest ($\alpha=0.87$), empatija ($\alpha=0.35$), suradnja i komunikacija, ($\alpha=0.76$), vještine rješavanja problema ($\alpha=0.70$), te ciljevi i težnje za budućnost ($\alpha=0.66$).

6.3. Način provedbe istraživanja

Ovo istraživanje, provedeno je 2022. godine u razdoblju od 23. svibnja do 20. lipnja, a dio je sklopu opsežnijeg istraživanja pod nazivom Nasilje u mladenačkim vezama uživo i putem interneta. Samo istraživanje nastalo je međusobnom suradnjom nekoliko nastavnica i studentica Edukacijsko – rehabilitacijskog fakulteta, kao i stručnih suradnika brojnih škola. U cilju realizacije samog projekta, prikupljene su suglasnosti Etičkog povjerenstva Edukacijsko – rehabilitacijskog fakulteta, Ministarstva znanosti i obrazovanja i Agencije za odgoj i obrazovanje. Također, suglasnost za sudjelovanje u ovom istraživanju dali su i svi ravnatelji uključenih škola. Stručni tim svake škole internetskim putem i/ili na sastancima, informirao je roditelje učenika o ciljevima, svrsi te načinu provođenja istraživanja, kao i o rizicima provedbe te dobitima istraživanja.

Istraživanje je u formi online ankete te je provedeno putem internetske platforme LimeSurvey. Prikupljanje podataka odvijalo se na način da su stručne suradnice škola i/ili studentice koje sudjeluju u ovom projektu, tijekom razredne nastave, učenicima objasnile s kojim se ciljem istraživanje provodi, kao pravo na dobrovoljno sudjelovanje i povjerljivost podataka. Prije ispunjavanja ankete, učenici su dali privolu za sudjelovanjem potpisivanjem suglasnosti. Učenicima je putem skeniranja QR koda ili ulaskom na link omogućen pristup upitniku kojeg su ispunjavali koristeći mobitele ili računala, ovisno o mogućnostima škole.

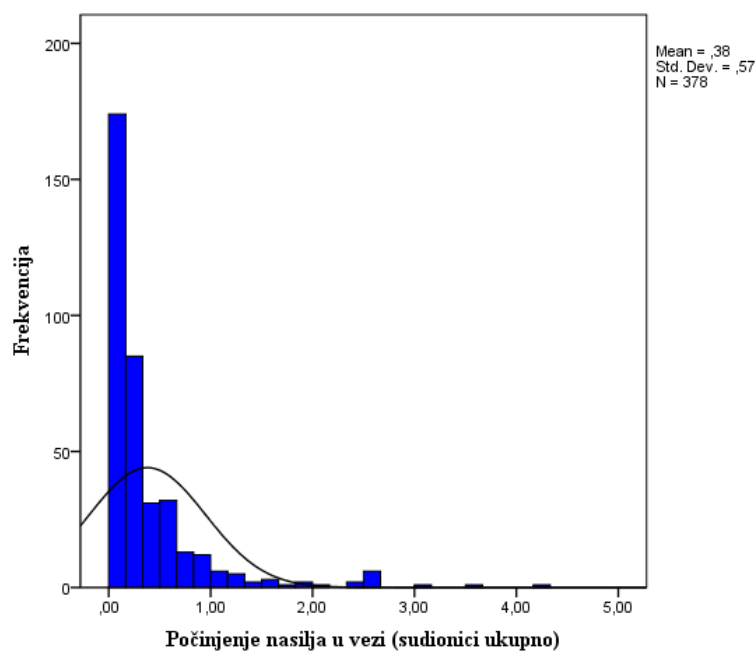
6.4. Metode obrade podataka

Prilikom analize podataka, korištene metode uključuju metode deskriptivne statistike (aritmetička sredina, standardna devijacija, frekvencija odgovora), korelacije, Spearmanov koeficijent korelacije, Mann – Whitneyev test te Kolmogorov – Smirnovljev test za testiranje normalnosti distribucije.

7. REZULTATI

7.1. Iskustvo počinjenog nasilja u mladenačkim vezama

Kolmogorov – Smirnovljevim testom pokazalo se kako distribucija rezultata za predmetnu varijablu Iskustvo počinjenog nasilnog ponašanja u vezi, statistički značajno odstupa od Gaussove (normalne) krivulje ($KS=0.25$; $p<0.01$). Navedeno je prikazano pomoću histograma (Slika 2.) koji pokazuje značajan pomak prema nižim vrijednostima. Također, jednaki rezultati dobiveni su i kod ispitivanih vrsta nasilja u vezama mladih, odnosno psihičkog, fizičkog i seksualnog. Obzirom da podaci pokazuju da distribucije značajno odstupaju od normalnih, podaci o aritmetičkoj sredini nisu reprezentativni te su za razumijevanje rezultata značajni podaci o modu i medijanu, odnosno od velike je važnosti najčešći rezultat ispitanika.

Slika 2. Histogram frekvencija za Iskustvo počinjenog nasilnog ponašanja u vezi

Tablica 1. sadrži deskriptivne vrijednosti za ispitanike koji su davali odgovore na pitanja u Upitniku iskustva počinjenih nasilnih ponašanja u vezi ($N=378$). Deskriptivni pokazatelji odnose se na činjenje nasilja u mladenačkim vezama općenito te s obzirom na pojedine

ispitivane vrste nasilja (aritmetička sredina, standardna devijacija, mod, medijan, minimalni i maksimalni rezultat te rezultati Mann – Whitneyevog i Kolmogorov – Smirnovljevog testa).

Tablica 1. Deskriptivni pokazatelji za Iskustvo počinjenog nasilja u vezi

	Ukupno nasilje (sve vrste)	Psihičko nasilje	Fizičko nasilje	Seksualno nasilje
Broj sudionika (N)	378	378	378	378
Aritmetička sredina (M)	0.38	0.51	0.30	0.16
Standardna devijacija (SD)	0.57	0.65	0.65	0.56
Mod	.00	.00	.00	.00
Medijan	0.19	0.31	.00	.00
Minimalni rezultata (Min)	.00	.00	.00	.00
Maksimalni rezultat (Max)	4.33	4.23	4.44	5
Kolmogorov – Smirnovljev test (Z)	0.253*	0.214*	0.321*	0.441*
Mann – Whitneyev test (U)	11264.000*	11299.500*	11321.000*	15059.500

Legenda: * $p < 0.05$

Prema prethodnoj tablici (Tablica 1.), raspon rezultata kreće od 0 do 5 iz čega se može zaključiti kako su svi odgovori zastupljeni. Sve čestice ovoga upitnika pozitivno su vrednovane, prema čemu odabir većeg broja označava veću učestalost činjenja nasilja u vezi. Aritmetička sredina za počinjenje svih ispitivanih oblika nasilnih ponašanja u vezi iznosi 0.38, dok za počinjeno psihičko nasilje 0.51, za fizičko 0.30, a za seksualno nasilje iznosi 0.16. Za razliku od toga, prosječno odstupanje rezultata od aritmetičke sredine, odnosno standardna devijacija za počinjenje svih oblika nasilja iznosi 0.57, dok za psihičko i fizičko 0.65, a za seksualno nasilje iznosi 0.16. Opisani podaci o aritmetičkoj sredini, standardnoj devijaciji te modu i medijanu upućuju na to da postoji malo raspršenje rezultata te da je većina ispitanika procijenila da su nasilna ponašanja u vezi počinili niti jednom, jednom ili da ih čine rijetko. S ciljem utvrđivanja razlika u spolu u počinjenju nasilja općenito i u odnosu na ispitivane vrste nasilja, proveden je Mann Whitney test. Rezultati dobiveni ovim testom, ukazuju na to kako postoji statistički značajna razlika između djevojaka i mladića u počinjenju nasilja u mladenačkim vezama općenito ($U=11264.000$; $z=-4.511$; $p<0.05$), psihičkog ($U=11321.000$; $z=-4.484$; $p<0.05$) i fizičkog nasilja ($U=11321.000$; $z=-4.842$; $p<0.05$), dok ne postoji statistički značajna razlika

između mladića i djevojaka u počinjenju seksualnih oblika nasilja ($U=15059.500$; $z=-1.037$; $p>0.05$). Konkretno, djevojke češće čine nasilje u vezi općenito, a kada je riječ o vrstama nasilja, češće čine psihičke i fizičke oblike nasilja. Kada je riječ o počinjenju seksualnog nasilja, rezultati nisu pokazali značajne statističke razlike prema spolu ispitanika.

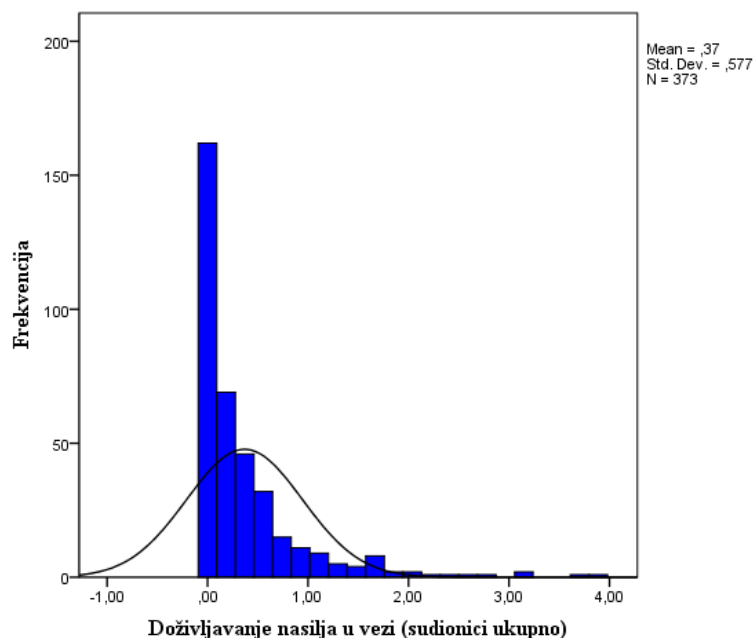
U diplomskom radu Valek (2022), u kojem je opisan dio rezultata ovog istraživanja, utvrđeno je također kako je u mladenačkim vezama najprisutnije činjenje psihičkog nasilja. Temeljem samoprocjene, najčešći oblici psihičkog nasilja kojeg više od 10% srednjoškolaca čini jednom tjedno do svaki dan u svojim adolescentskim vezama, su: vrijeđanje ili psovanje, vikanje, ljutnja na djevojku/mladića kada nije dostupna/dostupan na mobitelu, inzistiranje na provjeravanju poruka djevojke/mladića, prkošenje, izazivanje osjećaja krivnje kod djevojke/mladića te prigovaranje djevojci/mladiću da flertuje s drugima. S druge strane, većina ispitanika, njih oko 80%, izjavilo je kako psihički nasilne obrasce ponašanja nisu manifestirali ni jednom ili su ih počinili jednom.

Nadalje, rezultati spomenutog istraživanja iz 2022. godine, pokazali su da je drugo najzastupljenije nasilno ponašanje u vezama mladih fizičko nasilje. Ipak, više od 90% mladih, kao i u slučaju činjenja psihičkog nasilja u vezi, izjavilo je da nikada nisu manifestirali fizičko nasilje prema vlastitom partneru/ici ili su to učinili jednom. Šamaranje, prijetnja udarcem te udaranje djevojke/mladića, oblici su fizičkog nasilja koji mladi najčešće manifestiraju u svojim u romantičnim vezama. Više od 4% srednjoškolaca priznalo je da su prema svojoj djevojci/mladiću, prethodno navedena nasilna ponašanja, manifestirali dva do tri puta tjedno do svaki dan.

Naposljetku, u spomenutom istraživanju Valek (2022), koje je dio ovog istraživanja, utvrđeno je kako su seksualni oblici nasilničkog ponašanja najmanje zastupljeni u mladenačkim vezama. Također, kao i u slučaju psihičkog i fizičkog nasilja, najveći broj ispitanika, odnosno više od 91% mladih, izjavljuje da nikada nisu počinili neki od oblika seksualnog nasilja u vezi. Kao najčešća počinjena seksualna nasilna ponašanja u mladenačkim vezama, koja oko 2% mladih čini skoro svaki dan ili svaki dan, ističu se: inzistiranje na seksu kada ga jedan od partnera ne želi, nekoristeći fizičku silu te tjeranje partnera na seksualni odnos bez zaštite.

7.2. Iskustvo doživljenog nasilja u vezi

Kada je riječ o doživljavanju nasilja u vezama mladih, Kolmogorov – Smirnovljev test pokazao je kako distribucija rezultata za spomenutu varijablu, statistički značajno odstupa od Gaussove (normalne) krivulje ($KS = 0.25$; $p < 0.01$). Navedeno je prikazano pomoću histograma (Slika 3.) koji pokazuje značajan pomak prema nižim vrijednostima. Također, jednaki rezultati dobiveni su i kod ispitivanih vrsta doživljenog nasilja u vezama mladih. Obzirom da podaci o aritmetičkoj sredini nisu reprezentativni, pri interpretaciji rezultata u obzir će se uzeti mod i medijan, odnosno najčešći rezultat.

Slika 3. Histogram frekvencija za Iskustvo doživljenog nasilnog ponašanja u vezi

Tablica u nastavku (Tablica 2). prikazuje deskriptivne vrijednosti za sve ispitanike koji su odgovorili na pitanja u Upitniku iskustva doživljenih nasilnih ponašanja u vezi ($N=373$). Deskriptivni pokazatelji odnose se na doživljavanje nasilja u mladenačkim vezama općenito te posebno prema vrstama (aritmetička sredina, standardna devijacija, mod, medijan, minimalni i maksimalni rezultat te rezultati Mann – Whitneyevog i Kolmogorov – Smirnovljevog testa).

Tablica 2. Deskriptivni pokazatelji za Iskustvo doživljenog nasilja u vezi

	Ukupno nasilje (sve vrste)	Psihičko nasilje	Fizičko nasilje	Seksualno nasilje
Broj sudionika (N)	373	373	373	373
Aritmetička sredina (M)	0.36	0.54	0.22	0.18
Standardna devijacija (SD)	0.58	0.81	0.49	0.60
Mod	.00	.00	.00	.00
Medijan	0.15	0.23	.00	.00
Minimalni rezultata (Min)	.00	.00	.00	.00
Maksimalni rezultat (Max)	3.89	4.77	3.89	5
Kolmogorov – Smirnovljev test (Z)	0.262*	0.251*	0.328*	0.416*
Mann – Whitneyev test (U)	13776.000	3240.000*	15242.000	14709.500

Legenda: * $p < 0.05$

Promatrajući prethodnu tablicu (Tablica 2.) moguće je primjetiti kako su kod seksualnog nasilja svi odgovori zastupljeni jer se raspon rezultata kreće od 0 do 5. Sve čestice ovoga upitnika pozitivno su vrednovane, što znači da odabir većeg broja odgovara većoj učestalosti doživljavanja nasilja u vezi.

Nadalje, aritmetička sredina cijelokupnog uzorka za doživljavanje svi vrsta nasilja u vezi iznosi 0.36. Promatrajući doživljavanje svake ispitivane vrste nasilja pojedinačno, tada aritmetička sredina za psihičko nasilje iznosi 0.54, za fizičko 0.22, dok za seksualno nasilje iznosi 0.18. Kada je riječ o prosječnom odstupanju rezultata od aritmetičke sredine, odnosno standardnoj devijaciji za doživljavanje svih oblika nasilja, ona iznosi 0.58, za psihičko 0.81, za fizičko 0.49, dok za doživljavanje seksualnog nasilja iznosi 0.60. Opisani podaci o aritmetičkoj sredini, standardnoj devijaciji te modu i medijanu ukazuju na to da je raspršenje rezultata malo te da je većina ispitanika procijenila da je nasilje u vezi doživjela rijetko, odnosno jednom ili niti jednom. Za razliku od navedenog, prema podacima iz priložene tablice (Tablica 2.), može se uočiti kako psihičko nasilje u vezama, prema vlastitom iskazu, mladi doživljavaju češće od ostalih vrsta ispitivanih oblika nasilja pa sukladno tome, označavaju odgovore koji se odnose na češće doživljavanje ove vrste nasilnih ponašanja u vezi.

Kada je riječ o doživljavanju psihičkog nasilja u mladenačkim vezama, rezultati prethodno spomenutog istraživanja Valek (2022) pokazali su kako mladi najčešće doživljavaju upravo

psihičke oblike nasilnog ponašanja od svojih partnera/ica. Najčešće doživljeni oblici psihičkog nasilja, kojima je prema samoprocjeni, više od 10% mladih izloženo jednom tjedno do svaki dan, su: prigovaranje partneru/ici da flertuje ili da ga/ju vara s drugima, namjerno izazivanje osjećaja krivnje, inzistiranje na provjeravanju njezinih/njegovih poruka ili čitanje istih u tajnosti te vikanje ili deranje na nju/njega. S druge strane, više od 80% mladih izjavilo je da nikada nisu bili izloženi ovakoj vrsti nasilnog ponašanja u svojim adolescentskim vezama ili da su takva ponašanja doživjeli jednom.

Nadalje, nakon psihičkog nasilja, mladi u svojim vezama najčešće doživljavaju fizičko nasilje. Kao najčešće doživljeni oblici fizičkog nasilja, javljaju se: grubo hvatanje za ruru, šamaranje te prijetnja udarcem ili gađanjem predmetom. Ovakve oblike nasilnog ponašanja 2% mladih doživljava dva do tri puta tjedno, odnosno svakodnevno u svojim romantičnim odnosima. Ipak, većina ispitanika, njih više od 95%, izjavljuju da nikada nisu doživjeli neki oblik fizičkog nasilja u svojim vezama ili su takvom ponašanju bili izloženi jednom.

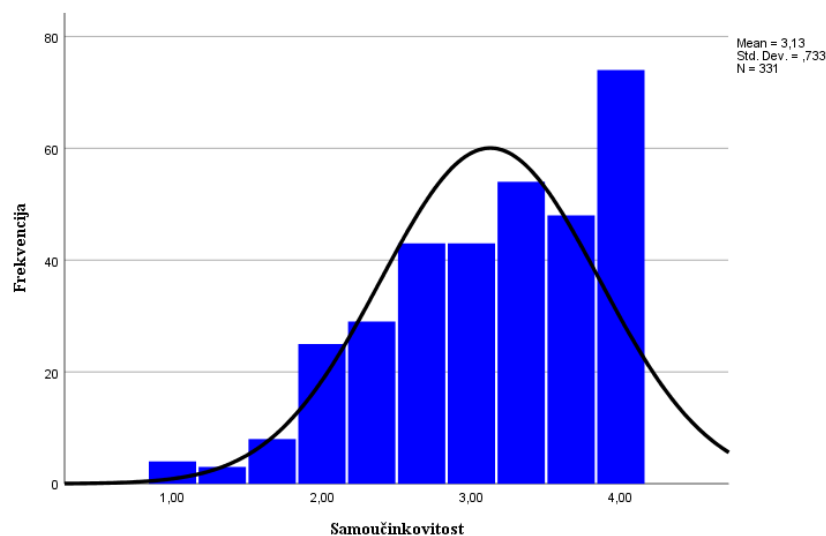
Kao vrsta nasilja koju srednjoškolci Zagrebačke županije i Grada Zagreba najmanje doživljavaju u svojim mladenačkim vezama, prema istraživanju Valek (2022), ističe se seksualno nasilno ponašanje. Ovo istraživanje pokazalo je kako više od 90% ispitanika, temeljem samoprocjene, nikada nije doživjelo seksualno nasilje u vezi ili su to doživjeli jednom. Ipak, pokazalo se kako su: ucjenjivanje partnera/ice s ciljem nagovaranja na seksualni odnos, tjeranje partnera/ice na stupanje u nezaštićen seksualni odnos te inzistiranje na seksu kada ga jedan od partnera ne želi, pritom bez korištenja fizičke sile, oblici seksualnog nasilja kojima su mladi najčešće izloženi u adolescentskim vezama.

7.3. Individualni zaštitni čimbenici

Individualni zaštitni čimbenici na koje se ovo istraživanje usmjerava su: samoučinkovitost, samosvijest, empatija, rješavanje problema, suradnja i komunikacija te ciljevi i težnje za budućnost. U nastavku će za svaki zaštitni čimbenik biti prikazani dobiveni rezultati, odnosno grafički prikazi distribucija, deskriptivni pokazatelji te frekvencije rezultata za svaku od čestica na pojedinim skalama.

7.3.1. Samoučinkovitost

Provedenim Kolmogorov - Smirnovljevim testom ustanovljeno je da distribucija rezultata za varijablu Samoučinkovitost, statistički značajno odstupa od Gaussove distribucije ($Z = 0.143$, $p < 0,05$). Prethodno spomenuto, može se uočiti i pomoću histograma (Slika 4.) koji pokazuje značajan pomak prema u desno, odnosno prema višim vrijednostima. U nastavku slijedi prikaz deskriptivnih pokazatelja (aritmetička sredina, standardna devijacija, dominantna vrijednost odnosno mod, centralna vrijednost odnosno medijan, te najmanji i najveći rezultat) te frekvencije rezultata za svaku od čestica na skali.

Slika 4. Histogram frekvencija za varijablu Samoučinkovitost

Iz tablice u nastavku (Tablica 3.) moguće je primijetiti kako aritmetička sredina cijelog uzorka ($N = 331$) za samoučinkovitost iznosi 3.13, a standardna devijacija iznosi 0.73. Dok najmanji rezultat iznosi 1.00, najveći iznosi 4.00. Prethodno spomenuti podaci, kao mod (4.00) i medijan (3.33) upućuju na to da je većina ispitanika visoko procjenila vlastitu samoučinkovitost.

Tablica 3. Deskriptivni pokazatelji za Samoučinkovitost

Sudionici ukupno	
Broj sudionika (N)	331
Aritmetička sredina (M)	3.13
Standardna devijacija (SD)	0.73
Mod	4.00
Medijan	3.33
Minimalni rezultata (Min)	1.00
Maksimalni rezultat (Max)	4.00
Kolmogorov – Smirnovljev test (Z)	0.143

Legenda: * $p < 0.05$

U tablici koja slijedi (Tablica 4.) bit će prikazane frekvencije odgovora sudionika istraživanja na sve čestice koje čine skalu samoučinkovitosti.

Tablica 4. Učestalost samoučinkovitosti

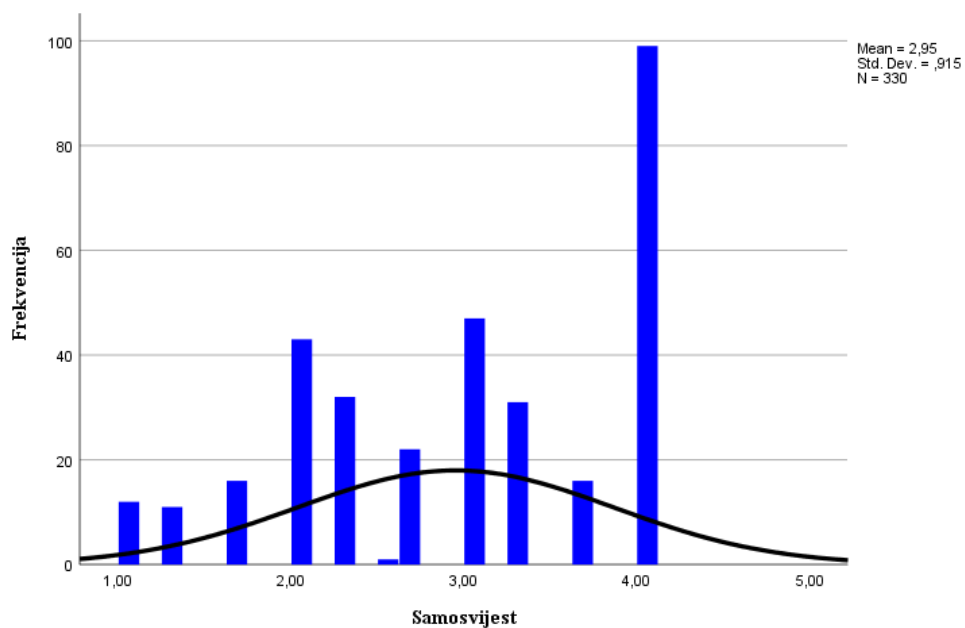
Tvrđnja	Uopće nije istina (%)	Donekle je istina (%)	U većoj mjeri je istina (%)	Potpuno je istina (%)
Mogu riješiti svoje probleme.	7.3	21.8	33.8	37.8
Mogu učiniti gotovo sve ako se potrudim.	2.1	15.1	32.9	49.8
Ima puno stvari koje radim dobro.	3.3	24.5	34.7	37.5

Promatrajući prethodnu tablicu (Tablica 4.) moguće je zaključiti da većina sudionika, njih više od 70%, na temelju samoprocjene u potpunosti ili u većoj mjeri vjeruje kako može riješiti vlastite probleme, učiniti gotovo sve uz trud te vjeruje kako postoji puno stvari koje dobro rade, odnosno u kojima su uspješni. Među prethodno spomenutim tvrdnjama, posebno se ističe podatak da više od 80% mladih smatra kako može učiniti gotovo sve ako se potruđi. S obzirom

da se samoučinkovitost odnosi na procjenu vlastitih sposobnosti i vještina, moguće je na temelju samoprocjene mladih zaključiti, kako većina njih vjeruje u vlastite snage.

7.3.2. Samosvijest

Kolmogorov - Smirnovljevim testom utvrđeno je da distribucija rezultata za varijablu Samosvijest, statistički značajno odstupa od Gaussove distribucije ($Z = 0.174$, $p < 0,05$). Odstupanje od normalne distribucije vidljivo je i na histogramu (Slika 5.). Obzirom da predmetna varijabla značajno odstupa Gaussove krivulje, u nastavku slijedi tablični prikaz deskriptivnih pokazatelja (aritmetička sredina, mod, medijan, raspon rezultata te standardna devijacija).

Slika 5. Histogram frekvencija za varijablu Samosvijest

Tablica 5. Deskriptivni pokazatelji za Samosvijest

Sudionici ukupno	
Broj sudionika (N)	330
Aritmetička sredina (M)	2.95
Standardna devijacija (SD)	0.92
Mod	4.00
Medijan	3.00
Minimalni rezultata (Min)	1.00
Maksimalni rezultat (Max)	4.00
Kolmogorov – Smirnovljev test (Z)	0.174

Legenda: * $p < 0.05$

Iz prethodnog tabličnog prikaza (Tablica 5.) moguće je vidjeti kako aritmetička sredina iznosi 2.95, dok standardna devijacija iznosi 0.92. Najmanji rezultat koji sudionici istraživanja iskazuju jest 1.00, a najveći 4.00. Uz navedeno, mod, odnosno dominantna vrijednost iznosi 4.00, dok medijan, odnosno centralna vrijednost iznosi 3.00. Na temelju podataka koje prikazuje Tablica 5, moguće je zaključiti kako je većina ispitanika svijest o samima sebi, procijenila visokom.

U daljnjem tekstu slijedi tablični prikaz (Tablica 6) frekvencija rezultata za sve čestice koje uključuje skala samosvijesti.

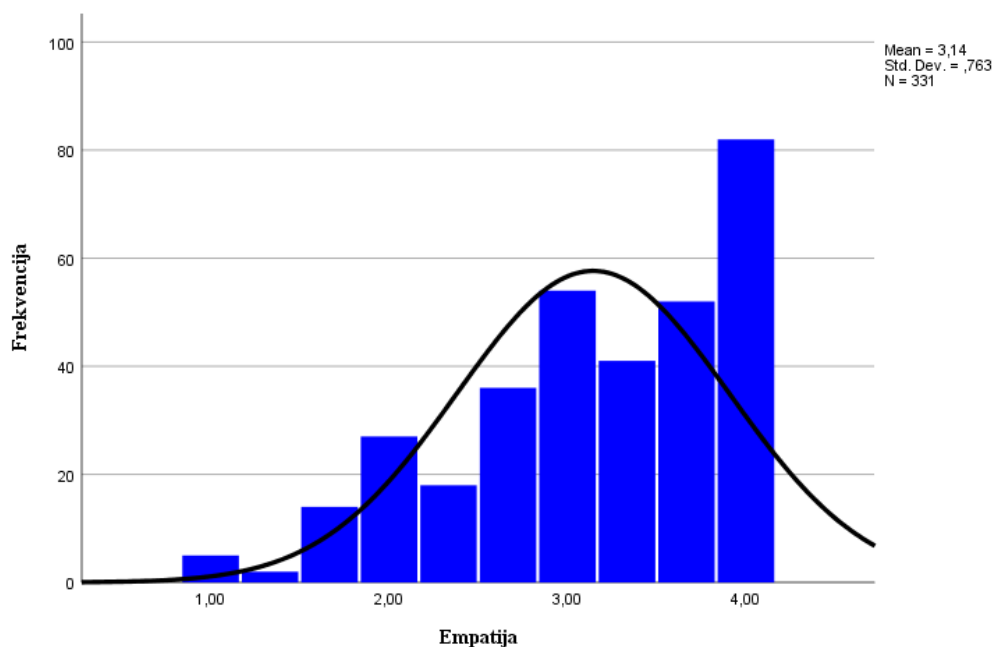
Tablica 6. Učestalost samosvijesti

Tvrđnja	Uopće nije istina (%)	Donekle je istina (%)	U većoj mjeri je istina (%)	Potpuno je istina (%)
Moj život ima smisao.	10.6	22.5	22.2	44.7
Razumijem svoje osjećaje i raspoloženja.	12.1	27.0	24.2	36.7
Razumijem zašto radim to što radim.	7.3	27.3	24.2	41.2

Iz prethodne tablice (Tablica 6.) vidljivo je kako više od 60% ispitanika u većoj mjeri ili potpuno istinitim smatra kako njihov život ima smisao te kako razumiju smisao onoga što rade. Nadalje, 60,9% ispitanika procjenjuje kako u većoj mjeri ili u potpunosti razumije svoje osjećaje i raspoloženja. Obzirom da je adolescencija burno razdoblje u životima mladih zbog brojnih promjena u emocionalnom funkcioniranju, ne čudi podatak kako čak 39,1% mladih smatra kako uopće ili donekle ne razumije svoje osjećaje i raspoloženja.

7.3.3. Empatija

Distribucija rezultata za varijablu Empatija, prema rezultatima Kolmogorov - Smirnovljev testa, statistički značajno odstupa od Gaussove distribucije ($Z = 0.158$, $p < 0,05$), što ujedno dokazuje i pripadajući histogram (Slika 6.). S obzirom na spomenuto odstupanje od normalne distribucije, važno je pri interpretaciji rezultata sagledati deskriptivne pokazatelje, prije svega mod i medijan, odnosno najčešći i centralni rezultat, stoga tablični prikaz s navedenim podacima slijedi u nastavku teksta.

Slika 6. Histogram frekvencija za varijablu Empatija

Tablica 7. Deskriptivni pokazatelji za Empatiju

Sudionici ukupno	
Broj sudionika (N)	331
Aritmetička sredina (M)	3.14
Standardna devijacija (SD)	0.76
Mod	4.00
Medijan	3.33
Minimalni rezultata (Min)	1.00
Maksimalni rezultat (Max)	4.00
Kolmogorov – Smirnovljev test (Z)	0.158

Legenda: * $p < 0.05$

Tablica 7. daje prikaz deskriptivnih pokazatelja, pri čemu aritmetička sredina iznosi 3.14, a standardna devijacija iznosi 0.76. Dok je najmanji rezultat sudionika istraživanja 1.00, najveći je 4.00. Osim spomenutog, od velike je važnosti najčešći rezultat, odnosno mod, koji u ovom slučaju iznosi 4.00. S druge strane, medijan, odnosno središnja vrijednost iznosi 3.33. Opisani podaci upućuju na to da je većina ispitanika procijenila vlastitu razinu empatije visokom, odnosno najveći broj ispitanika procijenio se empatičnima.

U nastavku (Tablica 8) slijedi prikaz frekvencija rezultata za sve čestice koje uključuje skala empatije.

Tablica 8. Učestalost empatije

Tvrđnja	Uopće nije istina (%)	Donekle je istina (%)	U većoj mjeri je istina (%)	Potpuno je istina (%)
Loše se osjećam kada su nekome povrijeđeni osjećaji.	6.6	20.8	34.1	38.4
Pokušavam razumjeti kroz što drugi ljudi prolaze.	3.3	17.8	30.2	48.6
Pokušavam razumjeti kako se	3.6	21.2	32.1	43.0

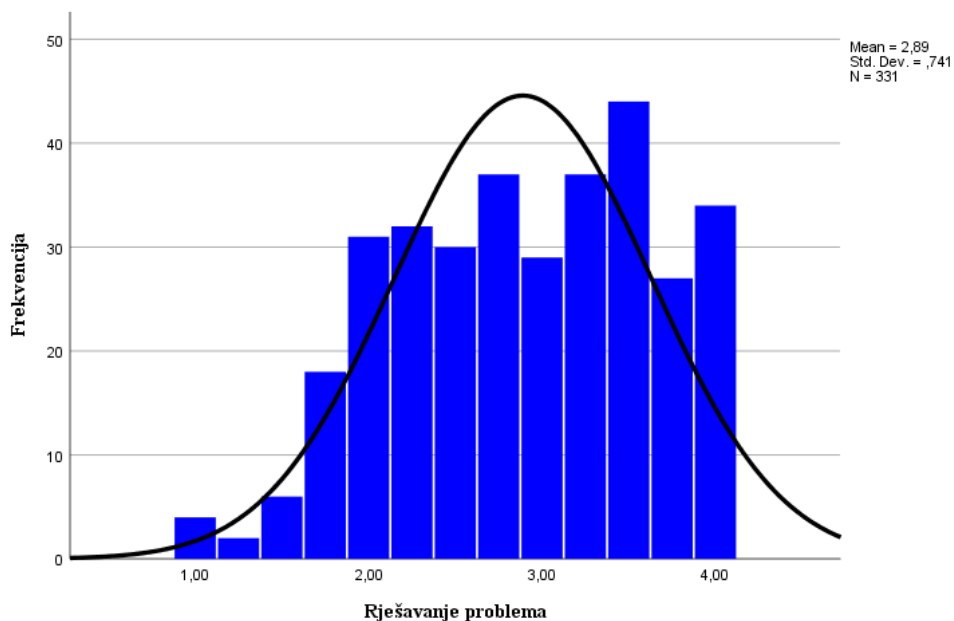
drugi ljudi
osjećaju i kako
razmišljaju.

Prethodna tablica (Tablica 8.) ukazuje na to da, na temelju samoprocjene, više od 70% sudionika ovog istraživanja u većoj mjeri ili potpuno pokušava razumjeti kroz što drugi ljudi prolaze i kako se oni osjećaju i razmišljaju te se osjećaju loše kada su drugima povrijeđeni osjećaji.

7.3.4. Rješavanje problema

Distribucija rezultata za varijablu Rješavanje problema, prema rezultatima Kolmogorov - Smirnovljev testa, statistički značajno odstupa od Gaussove distribucije ($Z = 0.116$, $p < 0,05$), a isto prikazuje i slika 7. Budući da distribucija rezultata odstupa od Gaussove krivulje, tablica 9. prikazat će deskriptivne pokazatelje (aritmetička sredina, mod, medijan, raspon rezultata te standardna devijacija) vezane uz daljnju interpretaciju rezultata.

Slika 7. Histogram frekvencija za varijablu Rješavanje problema

Tablica 9. Deskriptivni pokazatelji za Rješavanje problema

Sudionici ukupno	
Broj sudionika (N)	331
Aritmetička sredina (M)	2.89
Standardna devijacija (SD)	0.74
Mod	3.50
Medijan	3.00
Minimalni rezultata (Min)	1.00
Maksimalni rezultat (Max)	4.00
Kolmogorov – Smirnovljev test (Z)	0.116

Legenda: * $p < 0.05$

Prosječan rezultat na skali Rješavanja problema iznosi 2.89, a standardna devijacija 0.74. Najmanji rezultat je 1.00, dok s druge strane najveći iznosi 4. Nadalje, najčešći rezultat, odnosno mod je 3.50, a medijan 3.00.

Radi detaljnijeg i jasnijeg razumijevanja rezultata, u nastavku slijedi tablični prikaz (Tablica 10.) frekvencija odgovora za svaku pojedinu česticu pripadajuće skale rješavanja problema.

Tablica 10. Učestalost rješavanja problema

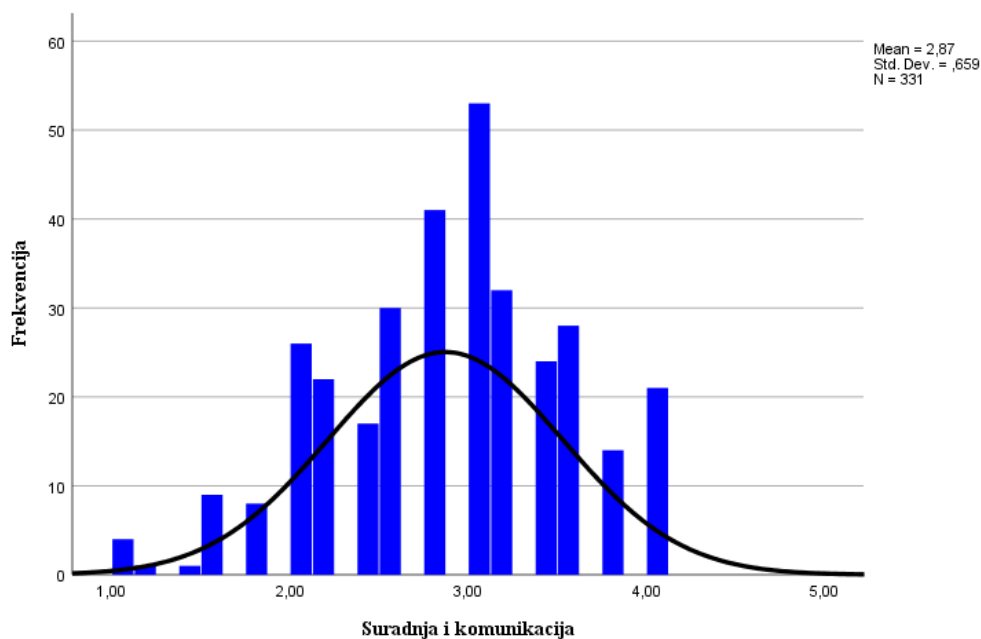
Tvrdnja	Uopće nije istina (%)	Donekle je istina (%)	U većoj mjeri je istina (%)	Potpuno je istina (%)
Znam kome se trebam obratiti za pomoć kada imam problem.	9.1	22.7	27.2	41.1
Pokušavam riješiti svoje probleme tako da pričam ili pišem o njima.	20.2	25.1	23.3	31.4
Kad trebam pomoć, pronađem nekog s kime mogu razgovarati.	10.0	24.8	26.7	38.5

Vjerujem da mogu riješiti teške probleme.	6.4	27.6	30.6	35.5
---	-----	------	------	------

Iz prethodne tablice (Tablica 10.), vidljivo je kako više od 65% mladih koji su sudjelovali u ovom istraživanju u većoj mjeri ili potpuno vjeruje da može riješiti teške probleme te u slučaju kada im zatreba pomoć, pronađu nekoga s kime mogu razgovarati, odnosno znaju kome se trebaju obratiti za pomoć. S druge strane, 45.3% ispitanika izjavilo je kako donekle ili uopće ne pokušavaju riješiti svoje probleme tako da o njima pričaju ili pišu.

7.3.5. Suradnja i komunikacija

Predmetna varijabla Suradnja i komunikacija statistički značajno odstupa od Gaussove distribucije ($Z = 0.101$, $p < 0,05$), što je utvrđeno provedbom Kolmogorov - Smirnovljev testa. Navedeno se može utvrditi i histogramom (Slika 8.). Budući da distribucija rezultata odstupa od normalne, Gaussove krivulje, u tablici 11 slijedi prikaz deskriptivnih pokazatelja (aritmetička sredina, mod, medijan, raspon rezultata te standardna devijacija).

Slika 8. Histogram frekvencija za varijablu Suradnja i komunikacija

Tablica 11. Deskriptivni pokazatelji za Suradnju i komunikaciju

Sudionici ukupno	
Broj sudionika (N)	331
Aritmetička sredina (M)	2.87
Standardna devijacija (SD)	0.66
Mod	3.00
Medijan	3.00
Minimalni rezultata (Min)	1.00
Maksimalni rezultat (Max)	4.00
Kolmogorov – Smirnovljev test (Z)	0.101

Legenda: * $p < 0.05$

Iz priložene tablice (Tablica 11.) vidljivo je da je aritmetička sredina za Suradnju i komunikaciju 2.87, a standardna devijacija 0.66. Nadalje, najmanji rezultat je 1.00, a najveći je 4.00, dok mod i medijan podjednako iznose 3.00.

Slijedi tablični prikaz (Tablica 12.) frekvencija odgovora sudionika istraživanja za sve čestice skale suradnja i komunikacija prikazane

Tablica 12. Učestalost suradnje i komunikacije

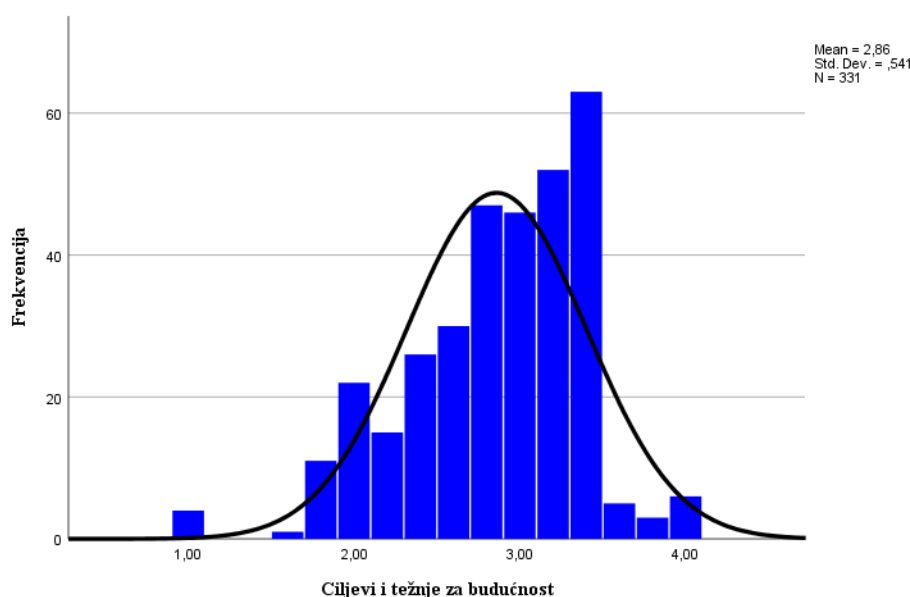
Tvrdnja	Uopće nije istina (%)	Donekle je istina (%)	U većoj mjeri je istina (%)	Potpuno je istina (%)
Otvoren sam za ideje drugih ljudi.	3.6	19.9	37.5	39.0
Uživam raditi s drugim učenicima na školskim zadacima.	21.8	39.4	22.1	16.7
Kad radim u timu (u školi) napravim svoj dio posla.	6.1	20.0	33.9	40.0
Mogu surađivati s nekim tko ima drugačije	8.8	26.3	33.2	31.7

mišljenje od moga.				
Izborim se za sebe bez da druge povrijedim.	5.8	27.3	33.6	33.3

Tablica 12 jasno pokazuje kako većina sudionika, njih više od 70%, izjavljuje da su otvoreni za ideje drugih ljudi te da prilikom grupnog rada u školi, naprave svoj dio posla. Također, više od 60% njih, smatra kako se može izboriti za sebe bez da druge povrijedi te kako može surađivati s nekim tko ima drugačije mišljenje od njih samih. Ukoliko se osvrnemo na kategorije „Uopće nije istina“ i „Donekle je istina“, vidljivo je kako više od 60% mladih koji su dio ovog istraživanja, donekle ili uopće ne uživa raditi s drugim učenicima na školskim zadacima.

7.3.6. Ciljevi i težnje za budućnost

Kolmogorov - Smirnovljev test pokazao je da distribucija rezultata za varijablu Ciljevi i težnje za budućnost statistički značajno odstupa od Gaussove krivulje ($Z = 0.131$, $p < 0,05$). Navedeno ujedno može biti viđeno i na slici 9. Uzevši u obzir spomenuto odstupanje od normalne distribucije, u nastavku slijedi tablica (Tablica 13.) koja sadrži sve bitne deskriptivne pokazatelje, koji će omogućiti interpretaciju rezultata (aritmetička sredina, mod, medijan, raspon rezultata te standardna devijacija).

Slika 9. Histogram frekvencija za varijablu Ciljevi i težnje za budućnost

Tablica 13. Deskriptivni pokazatelji za Ciljeve i težnje za budućnost

Sudionici ukupno	
Broj sudionika (N)	331
Aritmetička sredina (M)	2.86
Standardna devijacija (SD)	0.54
Mod	3.40
Medijan	3.00
Minimalni rezultata (Min)	1.00
Maksimalni rezultat (Max)	4.00
Kolmogorov – Smirnovljev test (Z)	0.131

Legenda: * $p < 0.05$

Prema tablici 13., aritmetička sredina iznosi 2.86, dok standardna devijacija iznosi 0.54. Najmanji rezultat koji sudionici istraživanja iskazuju jest 1.00, a najveći 4.00. Dok mod, kao najčešći odgovor ispitanika, iznosi 3.40, medijan iznosi 3.00. Na temelju prikazanih podataka, moguće je zaključiti kako je većina ispitanika ima ciljeve i težnje za budućnost.

U nastavku (Tablica 14.) slijedi prikaz frekvencija rezultata za sve čestice na skali ciljeva i težnji za budućnost.

Tablica 14. Učestalost ciljeva i težnji za budućnost

Tvrđnja	Uopće nije istina (%)	Donekle je istina (%)	U većoj mjeri je istina (%)	Potpuno je istina (%)
Imam visoke ciljeve i očekivanja od sebe.	3.6	19.9	37.5	39.0
Veselim se uspješnoj karijeri.	21.8	39.4	22.1	16.7
Ne očekujem puno od sebe u budućnosti.	60.7	20.8	11.2	7.3

Planiram završiti (ili sam završio) srednju školu.	8.8	26.3	33.2	31.7
Planiram ići na fakultet ili neku drugu visoku školu.	5.8	27.3	33.6	33.3

Promatrajući prethodnu tablicu (Tablica 14.), moguće je uvidjeti kako je 76.5% sudionika izjavilo da ima u većoj mjeri ili potpuno visoke ciljeve i očekivanja od sebe u budućnosti. Nadalje, više od 60% sudionika istraživanja planira završiti srednju školu te upisati fakultet ili neku drugu visoku školu. Ipak, s druge strane 61.2% ispitanika izvještava kako se donekle ili uopće ne veseli uspješnoj karijeri.

7.4. Povezanost nasilja u mladenačkim vezama i individualnih zaštitnih čimbenika

Pri ispitivanju povezanosti između individualnih zaštitnih čimbenika te činjenja i doživljavanja nasilja u mladenačkim vezama, korišten je Spearmanov koeficijent korelacije, obzirom da sve varijable odstupaju od normalne, odnosno Gaussove krivulje.

U nastavku slijedi prikaz korelacija različitih vrsta činjenja i doživljavanja nasilja u vezama mladih te prethodno opisanih individualnih zaštitnih čimbenika.

7.4.1. Povezanost empatije te počinjenja i doživljavanja nasilja u mladenačkim vezama

Rezultati korelacija između razine empatije te percepcije učestalosti činjenja i doživljavanja različitih vrsta nasilja u mladenačkim vezama, detaljnije su prikazani u tablici koja slijedi (Tablica 15.).

Tablica 15. Prikaz povezanosti empatije i različitih vrsta činjenja i doživljavanja nasilja u mladenačkim vezama

	Empatija
Počinjenje nasilja u vezama	-0.006
Doživljavanje nasilja u vezama	-0.010
Počinjenje psihičkog nasilja u vezama	0.006
Počinjenje fizičkog nasilja u vezama	-0.056
Počinjenje seksualnog nasilja u vezama	-0.123*
Doživljavanje psihičkog nasilja u vezama	0.014
Doživljavanje fizičkog nasilja u vezama	-0.140*
Doživljavanje seksualnog nasilja u vezama	-0.046

Legenda: * p<0.05, ** p<0.01

Kada je riječ o povezanosti empatije i različitih vrsta činjenja i doživljavanja nasilja u mladenačkim vezama, postoji statistički značajna niska negativna povezanost između empatije i činjenja seksualnog nasilja u vezama ($r=.123$, $p>0.05$) te doživljavanja fizičkog nasilja u vezama mladih ($r=.140$, $p<0.05$). Konkretno, s povećanjem empatije mladih, smanjuje se učestalost činjenja seksualnog nasilja u vezi i doživljavanja fizičkog nasilja u vezi.

7.4.2. Povezanost samoučinkovitosti i samosvijesti mladih te počinjenja i doživljavanja nasilja u mladenačkim vezama

Rezultati korelacija između razine samoučinkovitosti i samosvijesti te percepcije učestalosti činjenja i doživljavanja različitih vrsta nasilja u mladenačkim vezama, detaljnije su prikazani u tablici koja slijedi (Tablica 16.).

Tablica 16. Prikaz povezanosti samoučinkovitosti te samosvijesti mladih i različitih vrsta činjenja i doživljavanja nasilja u mladenačkim vezama

	Samoučinkovitost	Samosvijest
Počinenje nasilja u vezama	-0.039	-0.118*
Doživljavanje nasilja u vezama	-0.127*	-0.167**
Počinenje psihičkog nasilja u vezama	-0.050	-0.118*
Počinenje fizičkog nasilja u vezama	-0.036	-0.121*
Počinenje seksualnog nasilja u vezama	-0.029	-0.094
Doživljavanje psihičkog nasilja u vezama	-0.136*	-0.176**
Doživljavanje fizičkog nasilja u vezama	-0.072	-0.083
Doživljavanje seksualnog nasilja u vezama	-0.105	-0.139*

Legenda: * $p < 0.05$, ** $p < 0.01$

Kao što je iz tablice vidljivo (Tablica 16.), postoji statistički značajna niska negativna povezanost između samoučinkovitosti i doživljavanja nasilja u vezama općenito ($r = .127$, $p < 0.05$) te doživljavanja psihičkog nasilja u vezama ($r = .136$, $p < 0.05$). Dakle, s povećanjem samoučinkovitosti mladih, smanjuje se učestalost doživljavanja nasilja u vezama općenito te posebno psihičkog nasilja u romantičnim odnosima.

Nadalje, kada je riječ o povezanosti samosvijesti mladih i činjenja i doživljavanja nasilja u mladenačkim vezama, vidljivo je kako postoji statistički značajna niska negativna povezanost između samosvijesti i činjenja nasilja u vezama ($r = .118$, $p < 0.05$). Također, postoji statistički značajna umjerena negativna povezanost između samosvijesti i doživljavanja nasilja u vezama ($r = .167$, $p < 0.01$). Ukoliko promatramo povezanost između samosvijesti i činjenja pojedine vrste nasilničkih ponašanja u partnerskim odnosima možemo zaključiti kako postoji statistički značajna niska negativna povezanost između samosvijesti i činjenja psihičkog ($r = .118$, $p < 0.05$) te fizičkog nasilja u vezama ($r = .121$, $p < 0.05$). S druge strane, ako promotrimo povezanost između samosvijesti i doživljavanja pojedine vrste nasilja u vezama mladih, pokazalo se kako postoji statistički značajna umjerena negativna povezanost između samosvijesti i doživljavanja psihičkog ($r = .176$, $p < 0.01$) te seksualnog nasilja u romantičnim odnosima mladih ($r = .139$, $p < 0.05$). Drugim riječima, s povećanjem samosvijesti mladih, smanjuje se učestalost činjenja i doživljavanja nasilja u vezama općenito. Također, smanjuje se učestalost činjenja psihičkog i fizičkog nasilja u vezama te se smanjuje učestalost doživljavanja psihičkog i seksualnog nasilja od strane partnera.

7.4.3. Povezanost razine rješavanja problema mladih te počinjenja i doživljavanja nasilja u mladenačkim vezama

Tablica koja slijedi (Tablica 17.), pruža prikaz rezultata korelacija između razine rješavanja problema mladih te percepcije učestalosti činjenja i doživljavanja različitih vrsta nasilja u mladenačkim vezama.

Tablica 17. Prikaz povezanosti rješavanja problema mladih i različitih vrsta činjenja i doživljavanja nasilja u mladenačkim vezama

	Rješavanje problema
Počinjenje nasilja u vezama	0.00
Doživljavanje nasilja u vezama	-0.081
Počinjenje psihičkog nasilja u vezama	-0.014
Počinjenje fizičkog nasilja u vezama	-0.023
Počinjenje seksualnog nasilja u vezama	0.022
Doživljavanje psihičkog nasilja u vezama	-0.102
Doživljavanje fizičkog nasilja u vezama	-0.051
Doživljavanje seksualnog nasilja u vezama	-0.090

Legenda: * $p < 0.05$, ** $p < 0.01$

Pogledom na tablicu, vidljivo je kako ne postoji statistički značajna povezanost između rješavanja problema mladih te činjenja i doživljavanja nasilja u mladenačkim vezama. Također, ne postoji statistički značajna povezanost ni u odnosu na specifične vrste činjenja i doživljavanja nasilja.

7.4.4. Povezanost između postojanja ciljeva i težnji za budućnost te počinjenja i doživljavanja nasilja u mladenačkim vezama.

U nastavku slijedi tablica (Tablica 18.) koja omogućuje jasan pregled rezultata korelacija između razine postojanja ciljeva i težnji za budućnost mladih te percepcije učestalosti činjenja i doživljavanja različitih vrsta nasilja u mladenačkim vezama.

Tablica 18. Prikaz povezanosti ciljeva i težnji za budućnost i različitih vrsta činjenja i doživljavanja nasilja u mladenačkim vezama

	Cijevi i težnje za budućnost
Počinjenje nasilja u vezama	-0.61
Doživljavanje nasilja u vezama	-0.55
Počinjenje psihičkog nasilja u vezama	-0.51
Počinjenje fizičkog nasilja u vezama	-0.070
Počinjenje seksualnog nasilja u vezama	-0.137*
Doživljavanje psihičkog nasilja u vezama	-0.038
Doživljavanje fizičkog nasilja u vezama	-0.082
Doživljavanje seksualnog nasilja u vezama	-0.106

Legenda: * $p < 0.05$, ** $p < 0.01$

Prema prethodnoj tablici (Tablica 18.), moguće je primjetiti kako postoji statistički značajna niska negativna povezanost između ciljeva i težnji za budućnost te počinjenja seksualnog nasilja u vezama ($r = -0.137$, $p < 0.05$). Dakle, s povećanjem ciljeva i težnji za budućnost kod mladih, smanjuje se učestalost činjenja seksualnog nasilja u vezama.

8. RASPRAVA

Kao što je prethodno spomenuto, istraživanja koja u znanstveni fokus stavljaju nasilje u mladenačkim vezama često se usmjeravaju na otkrivanje rizičnih čimbenika, odnosno okolnosti koje pogoduju doživljavanju i/ili činjenju nasilnih ponašanja u romantičnim odnosima mladih (npr. Ajduković, Löw i Sušac, 2011; Ajduković i Ručević, 2009; Topić, 2022; Jandrić, 2016; Kočiš, 2017; Mihoci, 2019). Nasuprot tome, znatno manji broj istraživanja usmjerava se na otkrivanje unutarnjih jakih snaga mladih koje pogoduju preveniranju spomenute problematike. Na tragu toga, provedeno istraživanje prvo je istraživanje u hrvatskom kontekstu koje se na cjeloviti način usmjerilo na povezanost unutarnjih zaštitnih čimbenika i nasilja u mladenačkim vezama. Ovo istraživanje stoga pruža pregled značajnih spoznaja o važnosti jačanja pojedinih individualnih zaštitnih čimbenika u cilju prevencije spomenutog fenomena, odnosno nudi spoznaje o unutarnjim resursima mladih koji mogu biti značajni u smanjenju pojavnost nasilja u adolescentskim vezama. Također, istraživanje pruža informacije koji se mogu koristiti u svrhu učinkovite, pravovremene i sveobuhvatne prevencije predmetnog fenomena.

Prvi istraživački problem bio je utvrditi povezanost između razine empatije te percepcije učestalosti počinjenja i doživljavanja različitih vrsta nasilja u mladenačkim vezama. Istraživanje je pokazalo kako postoji **statistički značajna niska negativna povezanost između razine empatije i percepcije učestalosti činjenja seksualnog nasilja u vezama ($r=-.123$, $p>0.05$)** te **statistički značajna niska negativna povezanost između empatije i percepcije učestalosti doživljavanja fizičkog nasilja u vezama mladih ($r=-.140$, $p<0.05$)**. To konkretno znači da se s porastom empatije kod mladih, smanjuje učestalost činjenja seksualnog nasilja i doživljavanja fizičkog nasilja u adolescentskim vezama. Dobivene rezultate moguće je sagledati i razumjeti u kontekstu prethodno objašnjenog modela poticanja/prinudivanja/inhibiranja nasilja u intimnim vezama, prema kojemu je upravo empatija značajan faktor koji sprječava nasilje u vezi. Prema ovoj teoriji, empatija je značajan zaštitni čimbenik koji može nadjačati nasilne impulse prema partneru te tako spriječiti manifestaciju fizičkog i seksualnog nasilja (Finkel, 2007). Također, prethodno spomenuti rezultati u skladu su s inozemnim istraživanjima, koja upravo visoku empatiju prepoznaju kao važan zaštitni čimbenik u slučaju doživljavanja i činjenja nasilja u adolescentskim vezama (Cleveland i sur., 2003; McCloskey i Lichter, 2003; Schumacher i Slep 2004; prema Vagi i sur., 2013). Kao što je prethodno spomenuto, cilj seksualnog nasilja u vezama odnosi se na uspostavljanje moći i kontrole nad partnerom manifestirajući neželjena ponašanja seksualne prirode u adolescentskoj vezi

(Hodžić, 2007). Pri tome, počinitelj narušava, ugrožava i zadire u duboku intimu druge osobe, zbog čega je ova vrsta nasilja prepoznata kao posebno rizična zbog izrazitih destruktivnih posljedica koje ono ima za žrtvu (Dodaj, Sesar i Šimić, 2017). Navedena je vrsta nasilja prema postojećim spoznajama, povezana s niskom razinom empatije počinitelja prema žrtvi te slabijem prepoznavanju, razumijevanju i uvažavanju emocija same žrtve (Marshall, Hudson, Jones i Fernandez, 1995; prema Buschman i sur., 2008). Kada je riječ o počiniteljima fizičnog nasilja u adolescentskim vezama, Jukić i Savić (2014) također naglašavaju deficit empatije te manjak osjećaja krivnje od strane počinitelja prema žrtvi. Na tragu toga, stručnjaci prepoznaju upravo razvijanje empatije kao značajno uporište tretmanskog rada s adolescentima koji su počinili spomenute vrste nasilja, pri čemu se počinitelj pokušava staviti u poziciju žrtve, identificirati emocije koje se javljaju kod žrtve, ali i kod njega samoga (Mužinić i Morić, 2010; Barnish, 2004; prema Hamilton i sur., 2012). Također, važno je spomenuti da je u radu s mladima koji su doživjeli spomenute vrste nasilja, značajno primijeniti aktivnosti usmjerene na razvijanje suosjećanja i empatije prema samome sebi.

Na temelju spomenutih rezultata, moguće je zaključiti da je **prva hipoteza (H1)** koja glasi: *Postoji statistički značajna negativna povezanost između razine empatije te percepcije učestalosti činjenja psihičkog, fizičkog i seksualnog nasilja u mladenačkim vezama, dok će se odnos doživljavanja nasilja i empatije utvrditi ovim radom. Odnosno, s porastom empatije kod mladih, smanjuje se učestalost činjenja i doživljavanja nasilja, djelomično potvrđena.* Dakle, prva postavljena hipoteza (H1) potvrđena je u dijelu koji se odnosi na povezanost empatije i počinjenja seksualnog nasilja te doživljavanja fizičkog nasilja, no istraživanje nije pokazalo postojanje statistički značajne razlike za ostale vrste činjenja i doživljavanja nasilja u vezi.

Drugi postavljeni problem ovoga rada odnosi se na utvrđivanje povezanost između razine samoučinkovitosti i samopoimanja mladih te percepcije učestalosti počinjenja i doživljavanja različitih vrsta nasilja u mladenačkim vezama. U odnosu na samoučinkovitost, podaci dobiveni ovim istraživanjem, pokazuju kako postoji **statistički značajna niska negativna povezanost između razine samoučinkovitosti i percepcije učestalosti doživljavanja nasilja u vezama općenito** ($r=.127$, $p<0.05$). Također kada je riječ o specifičnim vrstama nasilja u vezi, posebno se ističe **statistički značajna niska negativna povezanost između razine samoučinkovitosti i percepcije učestalosti doživljavanja psihičkog nasilja u vezama** ($r=.136$, $p<0.05$). Navedeno konkretno znači da se s povećanjem samoučinkovitosti mladih, smanjuje učestalost doživljavanja nasilja u vezama općenito te posebno psihičkog nasilja u romantičnim odnosima. Odnosno, kako se kod mladih povećava vjera u vlastite snage i sposobnosti te vlastitu

kompetentnost, smanjuje se vjerojatnost ostajanja mladih u nasilnim vezama i doživljavanja nasilnih ponašanja od strane partnera. Dobiveni podaci u skladu su rezultatima inozemnih istraživanja (Lebedina Manzoni i Lotar, 2010; Burić i sur., 2008; Anderson, 2007; prema Boden, Fergusson i Horwood, 2007; Diaz-Aguado i Martinez, 2015; Dosil i sur., 2020) i zaključcima nekoliko autora (Hodžić, 2007, Ajduković i Ručević, 2009) prema kojima je visoka samoučinkovitost značajni zaštitni čimbenik na individualnoj razini kada se radi o nasilju u mladenačkim vezama.

Nadalje, pri ispitivanju povezanosti između samosvijesti mladih te počinjenja i doživljavanja različitih vrsta nasilja u mladenačkim vezama, dobiveni su rezultati koji potvrđuju postojanje **statistički značajne niske negativne povezanost između razine samosvijesti i percepcije učestalosti činjenja nasilja u vezama** ($r=.118$, $p<0.05$) te postojanje **statistički značajne umjerene negativne povezanost između razine samosvijesti i percepcije učestalosti doživljavanja nasilja u vezama** ($r=.167$, $p<0.01$). Dakle, zaključujemo da se s povećanjem razine samosvijesti mladih, smanjuje učestalost činjenja i doživljavanja nasilja u vezi. Ukoliko promatramo povezanost samosvijesti sa činjenjem pojedine vrste nasilničkih ponašanja u partnerskim odnosima, možemo zaključiti kako postoji **statistički značajna niska negativna povezanost između razine samosvijesti i percepcije učestalosti činjenja psihičkog** ($r=.118$, $p<0.05$) **te fizičkog nasilja u vezama** ($r=.121$, $p<0.05$). S druge strane, kada je riječ o doživljavanju specifičnih vrsta nasilja, pokazalo se kako postoji **statistički značajna umjerena negativna povezanost između razine samosvijesti i percepcije učestalosti doživljavanja psihičkog** ($r=.176$, $p<0.01$) **te seksualnog nasilja u romantičnim odnosima mladih** ($r=.139$, $p<0.05$). Drugim riječima, s povećanjem razine svijesti o sebi, smanjuje se učestalost činjenja psihičkog i fizičkog nasilja u vezama te učestalost doživljavanja psihičkog i seksualnog nasilje u ljubavnim vezama. Obzirom da se samosvijest odnosi na poznavanje i razumijevanje sebe, moguće je zaključiti kako su mladi s pozitivnom slikom o sebi, svjesni svojih unutarnjih snaga i resursa, rjeđe su viktimizirani, a također će biti manje motivirani za zauzimanje uloge počinitelja nasilja u romantičnim odnosima. Osnažene mlade osobe, s pozitivnom vizijom o sebi, na putu su prema kreiranju uspješnog i zdravog odnosa sa samim sobom, u čijem temelju leži visoko samopouzdanje i samosvijest, stoga će lakše postavljati i čuvati vlastite granice u romantičnim odnosima. Upravo je narušena slika o sebi u temelju popustljivih granica, a problem definiranja granica u vezi, odnosno otvorene, nejasne i nedefinirane granice, u čijoj se podlozi krije manjak samopouzdanja i pretjerani osjećaj odgovornosti za tuđe osjećaje, često vode u viktimizaciju i doživljavanje nasilja u vezi (Cloud i Townsend, 2019). Dobivene

spoznaje potvrđuju i prethodno spomenuti autori istraživanja (Lebedina Manzoni i Lotar, 2010; Burić i sur., 2008; Anderson, 2007; prema Boden, Fergusson i Horwood, 2007; Diaz-Aguado i Martinez, 2015) te ističu kako je pozitivna slika o sebi posebno značajan unutarnji resurs kada se radi o nasilju u mladenačkim vezama. Tome u prilog govore i rezultati istraživanja Dosil-a i suradnika (2020) koje je provedeno na uzorku od 268 adolescenata u dobi od 12. do 17. godine u Španjolskoj, prema kojima je narušena slika o samome sebi posebno prisutna kod mladih koji čine i doživljavaju nasilje. Isto su potvrdili i Jones i Gardner (2002) čije istraživanje na uzorku od 122 učenika srednje škole u Kaliforniji, dokazuje da mladi koji doživljavaju nasilje u vezama imaju niže samopoimanje u odnosu na mlade koji nisu bili viktimizirani. Promatrajući rezultate brojnih inozemnih i domaćih istraživanja, kao i rezultate ovoga istraživanja, vidljivo je kako je uloga žrtve gotovo usko povezana s niskim samopoimanjem jer omogućava nasilniku uspostavljanje kontrole nad žrtvom.

Uzimajući u obzir prethodno navedeno, zaključujemo kako je **druga hipoteza ovoga istraživanja (H2)**, a koja glasi: *Postoji statistički značajna negativna povezanost između razine samoučinkovitosti i samopoimanja te percepcije učestalosti činjenja i doživljavanja različitih vrsta nasilja u mladenačkim vezama. Odnosno, s porastom samoučinkovitosti i samopoimanja mladih, smanjuje se učestalost počinjenog i doživljenog nasilja u vezi.*, **u potpunosti prihvaćena.**

Nadalje, treći problem ovog istraživanja bio je utvrditi povezanost između razine rješavanja problema mladih te percepcije učestalosti počinjenja i doživljavanja različitih vrsta nasilja u mladenačkim vezama. Ovim istraživanjem utvrđeno je kako **ne postoji statistički značajna povezanost između razine rješavanja problema mladih te učestalosti činjenja i doživljavanja nasilja u mladenačkim vezama.** Isto tako, istraživanjem nije utvrđeno postojanje statistički značajne povezanosti ni u odnosu na specifične vrste činjenja i doživljavanja nasilja. Rezultati istraživanja nisu u skladu s prethodno spomenutim inozemnim (Ashley i Foshee 2005; Fry i sur.,2013;) i domaćim istraživanjima (Hodžić, 2007; Ajduković, Löw i Sušac, 2011; Smirčić, S. 2022) koja govore u prilog tome da poboljšanje vještina rješavanja problema mladih, utječe na smanjenje učestalosti doživljavanja i činjenja nasilja u vezi. Prema postojećim spoznajama, mladi koji počine i/ili dožive nasilje u vezi odustaju od traženja pomoći kao načina rješavanja problema, a ako ipak odluče potražiti pomoć, najčešće se povjeravaju prijateljima (Ashley i Foshee 2005; Hodžić, 2007; Ajduković, Löw i Sušac, 2011; Fry i sur.,2013; Smirčić, 2022). Brojna istraživanja pokazuju kako su mladi spremniji koristiti neformalnije oblike pomoći (Barker, 2007; Ajduković, Löw i Sušac, 2011; Hedge i

suradnici, 2016). S tim u vezi, moguće je kako su sudionici ovog istraživanja „traženje pomoći“ percipirali kao neki od neformalnih oblika pomoći, poput razgovora s prijateljima, budući da u česticama nije striktno definiran pružatelj pomoći (npr. roditelj, stručna služba škole, policija, prijatelj, član obitelji itd.), stoga se percepcija učestalosti traženja pomoći pokazala visokom. Dakle, više od 65% mladih izjavilo je da u slučaju kada im zatreba pomoć pri rješavanju problema, pronađu nekoga s kime mogu razgovarati, odnosno znaju kome se trebaju obratiti za pomoć. Konkretnije, moguće je da su ispitanici pod „pronalaženjem nekoga za pomoć“ ili „poznavanjem nekoga kome se mogu obratiti za pomoć“, mislili na prijatelje. Nadalje, u česticama nije konkretizirano traženje pomoći u slučaju problema doživljavanja i/ili činjenja nasilja u vezi, već su tvrdnje oblikovane u smislu traženja pomoći u slučaju problema općenito. S obzirom na to, postoji mogućnost da su ispitanici mislili na rješavanje raznolikih problema, poput problema u svladavanju nekog gradiva, svađu s prijateljima i slično.

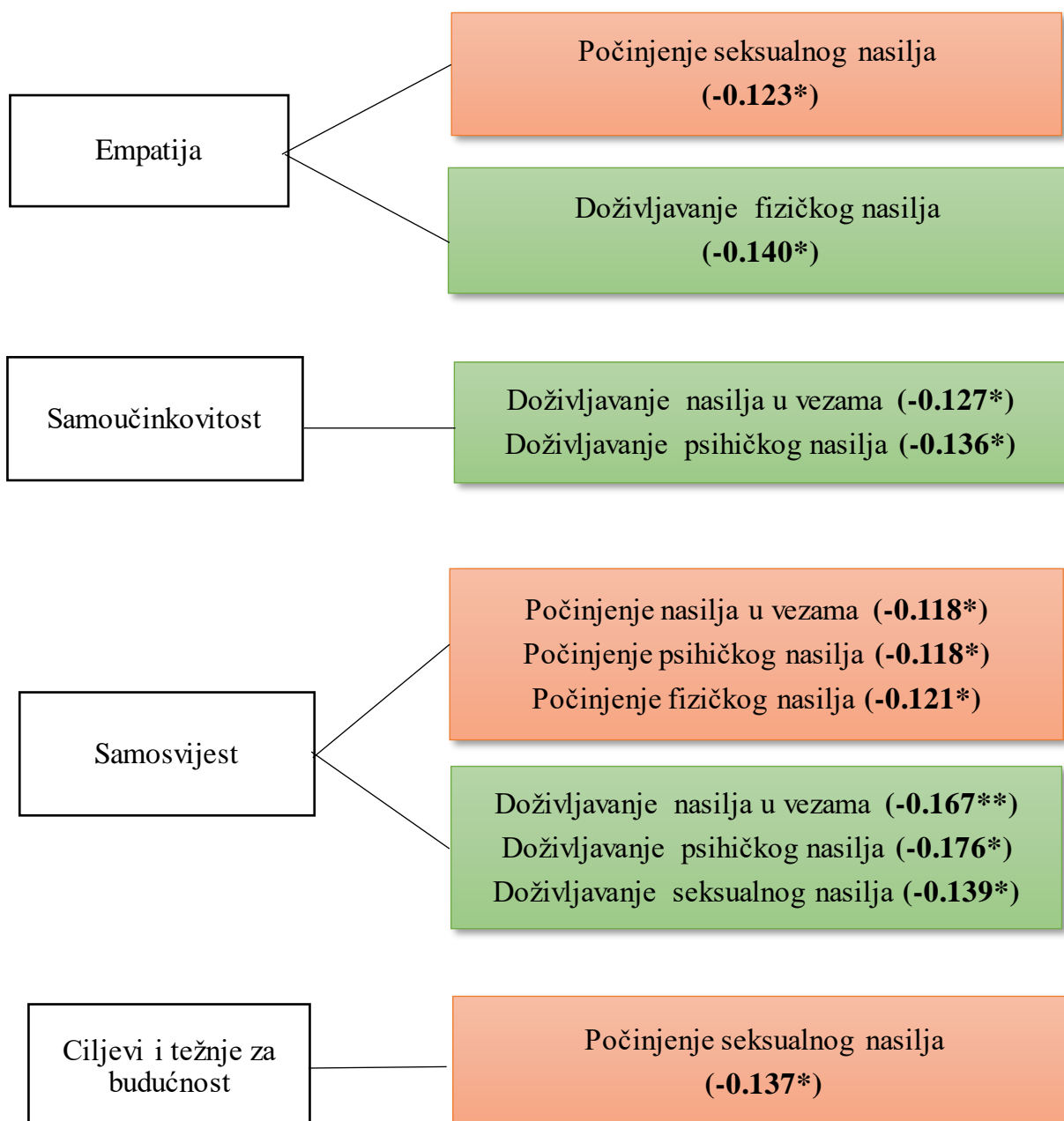
Stoga, treća je hipoteza (H3) u potpunosti odbačena, a ona glasi: *Postoji statistički značajna negativna povezanost između razine rješavanja problema mladih te percepcije učestalosti činjenja i doživljavanja različitih vrsta nasilja u mladenačkim vezama. Odnosno, s poboljšanjem vještine rješavanja problema mladih, smanjuje se učestalost doživljavanja i činjenja nasilja u vezi.*

Na poslijetku, posljednji problem ovoga istraživanja odnosio se na utvrđivanje povezanosti između razine postojanja ciljeva i težnji za budućnost te percepcije učestalosti počinjenja i doživljavanja nasilja u mladenačkim vezama. Rezultati ovog istraživanja ustanovili su postojanje **statistički značajne niske negativne povezanosti između ciljeva i težnji za budućnost te percepcije učestalosti počinjenja seksualnog nasilja u vezama** ($r=-.137$, $p<0.05$). Prema tome, s povećanjem posjedovanja ciljeva i težnji za budućnost, smanjuje se učestalost činjenja seksualnog nasilja u vezama mladih. Kao što je ranije spomenuto, brojni autori naglašavaju da postojanje i njegovanje ciljeva i planova za budućnost kod mlade osobe, predstavlja značajan individualni zaštitni čimbenik. Pozitivna orijentacija prema budućnosti usmjerava ponašanje mlade osobe da djeluje prema ostvarivanju željenih životnih prilika te tako može spriječiti uključivanje u nasilna ponašanja u vezi (Bolland, 2003; Chronister i sur., 2014; Blackburn i sur., 2020). Zanimljivo je kako se ovim istraživanjem pokazalo da je pozitivna orijentacija prema budućnosti značajna samo za seksualnu vrstu nasilnog ponašanja. Iako su istraživanja u ovom području posebno rijetka, dobiveni rezultati u skladu su s rezultatima istraživanja Blackburna i suradnika (2020). Istraživanje je provedeno u SAD-u na uzorku od 75 adolescentica od 15. do 19. godine koje su u protekla tri mjeseca barem jednom počinile neki

od oblika nasilja prema svom partneru, između ostalog i seksualno nasilje. Rezultati su pokazali kako su osobni planovi za budućnost i ciljevi vezani uz školovanje, značajan motivator za prestanak nasilnog ponašanja prema partneru. Iz svega navedenog, moguće je zaključiti da je planiranje vlastite budućnosti te djelovanje u cilju ostvarivanja iste, od velike važnosti za mlade. Stoga, ne treba zanemariti ovo područje, već je potrebno usmjeravati mlade na osvještavanje vlastitih želja za budućnost, temeljem čega ovo područje može postati važno uporište preventivnih intervencija nasilja u vezama mladih.

Temeljem svega navedenog, moguće je osvrnuti se na **posljednju postavljenu hipotezu (H4)**: *Postoji statistički značajna negativna povezanost između postojanja ciljeva i težnji za budućnost te percepcije učestalosti činjenja i doživljavanja različitih vrsta nasilja u mladenačkim vezama. Odnosno, s povećanjem ciljeva i za težnji za budućnost, smanjuje se učestalost doživljavanja i činjenja nasilja u vezi te zaključiti kako je ona djelomično prihvaćena* i to na način da je potvrđena u dijelu koji se odnosi na povezanost postojanja ciljeva i težnji za budućnost te činjenja seksualnog nasilja. Dakle, istraživanje nije pokazalo postojanje statistički značajne povezanosti između postojanja ciljeva i težnji za budućnost te činjenja i doživljavanja fizičkog te psihičkog nasilja.

Slika 10. Povezanost zaštitnih čimbenika te činjenja i doživljavanja nasilja u vezama mladih

Zaključno, kao što je vidljivo iz grafičkog prikaza (Slika 10.), individualni zaštitni čimbenici koji su se pokazali kao statistički značajno povezani s činjenjem i/ili doživljavanjem različitih vrsta nasilja u vezama mladih su: empatija, samoučinkovitost i samosvijest te posjedovanje ciljeva i planova za budućnost. Detaljnije, ciljevi i težnje za budućnost pokazali su se kao važni zaštitni čimbenici kada se radi o počinjenju seksualnog nasilja u vezi, kao i empatija koja se još pokazala značajnom i za doživljavanje fizičkog nasilja. Iz rezultata istraživanja, kao i pogledom na priloženi grafički prikaz (Slika 10.), može se zaključiti kako se samosvijest pokazala izrazito

značajnim zaštitnim čimbenikom za različite vrste doživljavanja i činjenja nasilja u vezama mladih. Osim toga, moguće je zaključiti kako su samosvijest i samoučinkovitost zaštitni čimbenici koji su najsnažnije povezani sa doživljavanjem nasilja u vezama mladih, a posebno sa doživljavanjem psihičkog nasilja. Upravo je psihičko nasilje prepoznato u brojnim domaćim i inozemnim istraživanjima kao najčešća vrsta doživljenog i počinjenog nasilja među mladima (DeRusha, 2007; Hodžić, 2007, Valek, 2022). Dok se samosvijest odnosi na poznavanje sebe te sliku o samome sebi (Constantine i sur., 1999), samoučinkovitost uključuje vjerovanje i razumijevanje vlastitih unutarnjih snaga (Bandura i sur., 1999). Nastavno na prethodno spomenuto, vidljivo je kako ovi konstrukti nužno uključuju duboku povezanost osobe sa unutarnjim selfom, odnosno sa samim sobom. Osim toga što se samosvijest i samoučinkovitost direktno tiču i vlastitog identiteta, ovi zaštitni čimbenici uključuju samoprocjenu te vrjednovanje sebe i svojih vještina, što je povezano sa samopoštovanjem mladih (Bezinović, 1988, prema Grozdek i sur., 2007). Budući da psihičko nasilje involvira postupke vrijeđanja, omalovažavanja, ponižavanja, zastrašivanja i druge, čijim manifestiranjem jedan partner narušava upravo samopoštovanje drugog, jasna je povezanost spomenutih fenomena (Ehlert, 2007). Kao što je prethodno naglašeno, samosvijest i samoučinkovitost tiču se najdubljeg dijela osobe, identiteta, a doživljavanje psihičkog nasilja, osobito dugoročno, utječe upravo na taj dio osobe, na unutarnje „ja“, odnosno sliku koju osoba kreira o sebi. Stoga ne čudi kako su upravo nesigurnost, negativna slika o sebi, narušeno samopoštovanje i samopouzdanje, česta posljedica psihičkog nasilja. Također, ne iznenađuju ni druge razorne posljedice ovakve vrste nasilja koja uzrokuje veliku emocionalnu bol žrtve te ostaju tragovi na emotivnom, mentalnom i somatskom planu (Ajduković i Ručević, 2009).

S osvrtnom na sve navedeno, moguće je zaključiti kako je od velike važnosti u programe prevencije nasilja u mladenačkim vezama, uz radionice čiji je cilj razjašnjavanje uvjerenja o dobroj i sigurnoj vezi, povećanje poznavanja svojih prava u vezi, bolje prepoznavanje nasilnih ponašanja i slično (Ajduković, D. i sur., 2011), uključiti i radionice koje će za cilj imati: razvoj empatije, izgradnju pozitivne slike o sebi, identificiranje vlastitih jakih snaga i unutarnjih resursa, osvještavanje vlastitih talenata, interesa i želja za budućnost te osnaživanje mladih uz poticanje samospoznaje i samootkrivanja. Tako će mladi uz točnija uvjerenja o tome što je zdrava i kvalitetna veza, istovremeno razvijati i točnija uvjerenja o tome tko su oni sami i koji se su njihove jake snage. Također, određeni zaštitni čimbenici pokazali su se važnima za doživljavanje i činjenje nasilja, kao i za specifične vrste nasilja. Navedeno može biti važno za razvijanje programa specifičnih za prevenciju određenih vrsta nasilja (npr. seksualnog).

9. ZAKLJUČAK

Adolescencija je razdoblje kada kod mladih jača potreba za ljubavlju i pripadanjem koju nastoje zadovoljiti širenjem socijalne mreže te razvijanjem prvih romantičnih odnosa. Tako uspostavljeni prvi partnerski odnosi, pružaju mladima nova jedinstvena iskustva, no također javljaju se i brojne prepreke koje mogu biti izvor različitih oblika nasilnih ponašanja. Nasilje u mladenačkim vezama fenomen je čija je pojavnost među adolescentima sve veća. Sukladno tome, interes brojnih inozemnih i domaćih stručnjaka, praktičara i teoretičara, za ovom problematikom rapidno raste. Međutim, iako je zanimanje istraživača za ovim fenomenom rezultiralo identificiranjem brojnih rizičnih čimbenika koji doprinose učestalosti nasilja u mladenačkim vezama, rijetka su se istraživanja usmjerila na otkrivanje individualnih zaštitnih čimbenika koji jačaju otpornost mladih. Takvi čimbenici istovremeno umanjuju rizik te održavaju zdravi razvoj pojedinca.

Pregledom literature, postojećih spoznaja i rezultata istraživanja te teorijskih okvira, jasna je povezanost spomenutih fenomena i to na način da individualni zaštitni čimbenici utječu na smanjenje činjenja i doživljavanja nasilja u vezama mladih. Budući da u Hrvatskoj nije provedeno niti jedno istraživanje koje ispituje odnos individualni zaštitnih čimbenika te doživljavanja i počinjenja različitih oblika nasilja u vezama mladih, provedeno je ovo istraživanje. Uzorak je činilo 393 srednjoškolaca Grada Zagreba i Zagrebačke županije. Ovim istraživanjem ispitana je povezanost činjenja i doživljavanja različitih vrsta nasilja u vezama mladih sa sljedećim individualnim zaštitnim čimbenicima: samoučinkovitost i samopoimanje, empatija, rješavanje problema te postojanje ciljeva i težnji za budućnost.

Rezultati istraživanja u skladu su s inozemnim saznanjima, prema kojima mladi s većom razinom empatije, samoučinkovitosti, samopoimanja i s izgrađenim planovima za budućnost, manje čine i doživljavaju nasilje u vezama. Dakle, rezultati ovog istraživanja pokazali su da su svi prethodno spomenuti zaštitni čimbenici, osim načina na koji mladi rješavaju probleme, statistički značajno povezani s činjenjem i/ili doživljavanjem različitih vrsta nasilja u vezama. Konkretno, ovim istraživanjem utvrđeno je sljedeće: mladi koji imaju veću razinu empatije prema drugima, manje će činiti seksualno nasilje i manje će doživljavati fizičko nasilje; mladi koji imaju ciljeve za vlastitu budućnost, manje će činiti seksualno nasilje; mladi koji imaju veću samoučinkovitost, manje će doživljavati nasilje u vezi općenito, a osobito psihičko nasilje te mladi koji imaju veću razinu samosvijesti, manje će činiti i doživljavati nasilje u vezi općenito, manje će činiti psihičko i fizičko nasilje te će manje doživljavati psihičko i seksualno nasilje u

adolescentskim vezama. Iz rezultata istraživanja moguće je primjetiti kako se samosvijest pokazala izrazito značajnim zaštitnim čimbenikom, obzirom da je u najvećoj mjeri povezana s doživljavanjem i činjenjem različitih vrsta nasilja u vezama mladih. Osim toga, samosvijest se, uz samoučinkovitost, pokazala kao važan zaštitni čimbenici kada je riječ o doživljavanju nasilja u vezama mladih, a osobito psihičkog nasilja.

Ipak, pri interpretaciji rezultata treba imati na umu i ograničenja ovog istraživanja koja uključuju korištenje prigodnog uzorka srednjoškolaca iz 7 škola Grada Zagreba i Zagrebačke županije. S obzirom na vrstu uzorka, rezultati nisu reprezentativni, stoga ih nije moguće generalizirati na sve srednjoškolce u Hrvatskoj. Opisane rezultate i saznanja važno je nastaviti provjeravati i produbljivati novim istraživanjima kako bi se otkrivala druge povezanosti unutarnjih snaga mladih i nasilja u adolescentskim vezama.

Spoznaje dobivene ovim istraživanjem od velike su važnosti jer predstavljaju značajno uporište uspješnih preventivnih intervencija koje, kao takve, postaju neizostavne smjernice za unaprjeđenje postojećih te kreiranje novih sveobuhvatnih programa prevencije nasilja u vezama mladih. Rezultati ovog istraživanja jasno ukazuju na potrebu za većim usmjeravanjem na osnaživanje unutarnjih resursa mladih u preventivnim programima koji se provode u školskom okruženju, ali i u drugim važnim kontekstima. Uz educiranje mladih o vrstama i pojavnim oblicima nasilja u romantičnim odnosima, pravima i uvjerenjima o kvalitetnoj vezi te načinima traženja i pružanja pomoći u slučaju nasilja, ovim istraživanjem pokazalo se značajnim među spomenute ciljeve preventivnih programa, uvrstiti i one koji se odnose na razvoj pozitivne slike o sebi, prepoznavanje vlastitih jakih snaga, jačanje empatije te osvještavanje osobnih interesa i želja za budućnost. Na taj način, preventivni pristup postao bi cjelovitiji jer bi uz rizične čimbenike, obuhvaćao i individualne zaštitne čimbenike. Takav sveobuhvatan pristup prevencije predmetne problematike, predstavlja ključ smanjenja pojavnosti nasilja u mladenačkim vezama.

10. LITERATURA

1. Ajduković, D., Ajduković, M., Cesar, S., Kamenov, Ž., Löw, A., & Sušac, N. (2011). *Prevenција nasilja u mladenačkim vezama*. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć.
2. Ajduković, D., Löw, A. i Sušac, N. (2011). Rodne razlike i prediktori partnerskog nasilja u mladenačkim vezama. *Ljetopis socijalnog rada*, 18(3), 527-553.
3. Ajduković, M., Ručević, S. (2009): *Nasilje u vezama mladih. Zaštita zdravlja adolescenata* 1. Dio, 18 (2), 217-225.
4. Ali Gizir, C. (2004): *Academic resilience: an investigation of protective factors contributing to the academic achievement of eight grade students in poverty*. Doktorska disertacija. The Graduate School of Social Sciences of Middle East Technical University.
5. Antolović, K., Sviličić, N. (2016). *Interpersonalna komunikacija : priručnik*. Zagreb: K & K Promocija.
6. Ashley, O. S. i Foshee, V. A. (2005). Adolescent help-seeking for dating violence: Prevalence, sociodemographic correlates, and sources of help. *Journal of Adolescent Health*, 36(1), 25–31.
7. Bandura, A. (1973). *Aggression: A social learning analysis*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
8. Bandura, A., Pastorelli, C., Barbaranelli, C. i Caprara, G. (1999). Self-efficacy pathways to child depression. *Journal of personality and social psychology*, 76(2), 258-69. doi: 10.1037//0022-3514.76.2.258.
9. Barker, G. (2007). *Adolescents, social support and help-seeking behaviour: an international literature review and programme consultation with recommendations for action*. Geneva: World Health Organization.
10. Bašić, J. (2001). *Teorijski pristupi konceptima rizičnih i zaštitnih čimbenika*. U: Bašić, J., Janković, J.(Ur.). *Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži*.
11. Bašić, J., Ferić, M. (2004): *Djeca i mladi u riziku- rizična ponašanja*. U: Bašić, J., Koller-Trbović, N., Uzelac, S. (ur.): *Poremećaji u ponašanju i rizična ponašanjapojmovna određenja*. Sveučilište u Zagrebu. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet. 57- 72.
12. Batson, C. D., Lishner, D. A. i Stocks, E. L. (2015). *The Empathy–Altruism Hypothesis*. U: Schroeder, D. A. i Graziano, W. G. (ur.), *The Oxford Handbook of Prosocial Behavior* (str. 1-43). New York: Oxford University Press

13. Bell, K. J. (2008). Intimate partner violence on campus: A test of social learning theory (Doctoral dissertation, Indiana University of Pennsylvania).
14. Bell, K. M. i Naugle, A. E. (2008). Intimate partner violence theoretical considerations: Moving towards a contextual framework. *Clinical psychology review*, 28(7), 1096-1107.
15. Betancourt, H. (1990). An Attribution-Empathy Model of Helping Behavior: Behavioral Intentions and Judgments of Help-Giving. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 16(3), 573–591.
16. Bilić, V. (2012). Značenje nekih aspekata morala i moralnog opravdavanja u razumijevanju nasilja prema vršnjacima u realnom i virtualnom svijetu. *Nova prisutnost*, 3(10), 459-477.
17. Blackburn, K., Christensen, T., Miller, C., Bair-Merritt, M., & Rothman, E. F. (2020). A qualitative study of adolescent girls' motives to change dating abuse perpetration behavior elicited during a motivational interviewing intervention. *Journal of family violence*, 35, 485-495.
18. Boden, J. M., Fergusson, D. M. i Horwood, L. J. (2007). Self-esteem and violence: testing links between adolescent self-esteem and later hostility and violent behavior. *Social Psychiatry & Psychiatric Epidemiology*, 42, 881–891.
19. Bolland, J. M. (2003). Hopelessness and risk behaviour among adolescents living in high-poverty inner-city neighbourhoods. *Journal of Adolescence*, 26(2), 145-158
20. Bookwala, J., Frieze, I. H., Smith, C. & Ryan, K. (1992). Predictors of dating violence: A multivariate analysis. *Violence and Victims*, 7 (4), 297-311.
21. Breiding, M., Basile, K. C., Smith, S. G., Black, M. C. i Mahendra, R. R. (2015). Intimate partner violence surveillance: Uniform definitions and recommended data elements. Version 2.0.
22. Buschman, J., Wilcox, D., Spreen, M., Marshall, B., Bogaerts, S. (2008): Victim ranking among sex offenders, *Journal of Sexual Aggression*, 14, 1, 45-52.
23. Carpenter, M. A., Bauer, T., i Erdogan, B. (2009). Principles of management. Washington: Flat World Knowledge.
24. Chen, P. i Vazsonyi, A. T. (2011). Future orientation, impulsivity, and problem behaviors: A longitudinal moderation model. *Developmental Psychology*, 47, 1633-1645
25. Chronister, K. M., Marsiglio, M. C., Linville, D., & Lantrip, K. R. (2014). The influence of dating violence on adolescent girls' educational experiences. *The Counseling Psychologist*, 42(3), 374-405.

26. Cleveland, H. H., Herrera, V. M., & Stuewig, J. (2003). Abusive males and abused females in adolescent relationships: risk factor similarity and dissimilarity and the role of relationship seriousness. *Journal of Family Violence*, 18(6), 325–339. <https://doi.org/10.1023/A:1026297515314>
27. Cloud H. i Townsend J. (2019). Granice: Kada reći “da”, kako reći “ne” i preuzeti nadzor nad svojim životom, Split : Verbum.
28. Colarossi, Lisa G. (2001) „Adolescent gender differences in social support: Structure, function, and provider type.“ *Social work research* 25: 233-241. JSTOR. Web. 23. svibanj 2016
29. Constantine, N. A. i Benard, B. (2001). California Healthy Kids Survey Resilience Assessment Module: Technical Report. Berkeley: Public Health Institute.
30. Delsol, C., & Margolin, G. (2004). The role of family-of-origin violence in men's marital violence perpetration. *Clinical psychology review*, 24(1), 99-122.
31. DeRusha, T. L. (2007). A comprehensive study and critical analysis of literature related to violence in teen dating relationships.
32. Diaz-Aguado, M. J. i Martinez, R. (2015). Types of adolescent male dating violence against women, self-esteem, and justification of dominance and aggression. *Journal of interpersonal violence*, 30(15), 2636-2658.
33. Dodaj, A., Sesar, K. i Šimić, N. (2017). Nasilje u mladenačkim vezama: teorijski pristupi. *Socijalna psihijatrija*, 45 (2), 95-104. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/183724>.
34. Doležal, D. (2006). Otpornost i prevencija poremećaja u ponašanju. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 41(1), 87-103.
35. Dosil, M., Jaureguizar, J., Bernaras, E., & Sbicigo, J. B. (2020). Teen dating violence, sexism, and resilience: A multivariate analysis. *International journal of environmental research and public health*, 17(8), 2652.
36. Durlak, J.A. (1998): Common risk and protective factors in successful prevention programs, *American Journal of Orthopsychiatry* 68 (4), 512-520
37. Dutton, D. G. (2006). *The abusive personality: Violence and control in intimate relationships*. Guilford Press.
38. Eder D. (1993). „Go get ya a French!”: Romantic and sexual teasing among adolescent girls. In: Tannen D, (Ed), *Gender and conversational interaction*. New York: Oxford University Press
39. Ehler, C. (2007). Adolescent dating violence: a review of literature on development, prevalence, perceptions, help-seeking and prevention programs.

40. Ehrensaft, M. K., Cohen, P., Brown, J., Smailes, E., Chen, H., & Johnson, J. G. (2003). Intergenerational transmission of partner violence: a 20-year prospective study. *Journal of consulting and clinical psychology, 71*(4), 741.
41. Eisenberg, N., Eggum, N. D. i Di Giunta, L. (2010). Empathy-Related Responding: Associations with Prosocial Behavior, Aggression, and Intergroup Relations. *Social Issues and Policy Review, 4*(1), 143–180.
42. Finkel, E. J. (2007). Impelling and inhibiting forces in the perpetration of intimate partner violence. *Review of general psychology, 11*(2), 193-207.
43. Folger, S., & Wright, M. O. (2013). Altering risk following child maltreatment: Family and friend support as promotive factors. *Journal of Family Violence, 28*, 325–337.
44. Fry, D. A., Messinger, A. M., Rickert, V. I., O'Connor, M. K., Palmetto, N., Lessel, H. i Davidson, L. L. (2013). Adolescent Relationship Violence: Help-Seeking and Help-Giving Behaviors among Peers. *Journal of Urban Health, 91*(2), 320–334
45. Giordano, P. C., Copp, J. E., Longmore, M. A., & Manning, W. D. (2016). Anger, control, and intimate partner violence in young adulthood. *Journal of family violence, 31*, 1-13.
46. Godbout, N., Daspe, M. È., Lussier, Y., Sabourin, S., Dutton, D. i Hébert, M. (2017). Early exposure to violence, relationship violence, and relationship satisfaction in adolescents and emerging adults: The role of romantic attachment. *Psychological trauma: Theory, research, practice, and policy, 9*(2), 127.
47. Grozdek, M., Kuterovac-Jagodić, G. i Zarevski, P. (2007). Samopoimanje srednjoškolaca različitog školskog uspjeha. *Suvremena psihologija, 10*(1), 37-54.
48. Hajdinjak, M. (2021). Čimbenici individualne otpornosti kao zaštita za razvoj problema u ponašanju (Diplomski rad). Preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:461622>
49. Hamilton, L., Koehler, J. A., Lösel, F. A. (2012): Domestic Violence Perpetrator Programs in Europe, Part I: A survey of Current Practice. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology. 57*(10). 1189-1205.
50. Hebert, M., Daspe, M. È., Lapierre, A., Godbout, N., Blais, M., Fernet, M., & Lavoie, F. (2019). A meta-analysis of risk and protective factors for dating violence victimization: The role of family and peer interpersonal context. *Trauma, Violence, & Abuse, 20*(4), 574-590.
51. Hedge, J. M., Sianko, N. i McDonell, J. R. (2016). Professional Help-Seeking for Adolescent Dating Violence in the Rural South: The Role of Social Support and Informal Help-Seeking. *Violence Against Women, 23*(12), 1442–1461

52. Hinduja, S. i Patchin, J. W. (2011). *Electronic dating violence*. Thousand Oaks, CA: Cyberbullying Research Center.
53. Hodžić, A. (2007). *Nasilje ne prolazi samo od sebe: Izvještaj o istraživanju rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: CESI.
54. Holtzworth-Munroe, A., Meehan, J. C., Herron, K., Rehman, U. i Stuart, G. L. (2000). Testing the Holtzworth-Munroe and Stuart (1994) batterer typology. *Journal of consulting and clinical psychology*, 68(6), 1000.
55. Ivanović, M. (2008). *Emocionalna inteligencija, empatija i agresivno ponašanje u ranoj adolescenciji*. Diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta.
56. Jandrić, I. (2016). *Povezanost ljubomore i nasilja u mladenačkim vezama (Završni rad)*. Preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:199:712190>
57. Jezl, D., Molidor, C., & Wright, T. (1996). Physical, Sexual and psychological abuse in high school dating relationships: Prevalence rates and self-esteem. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 13(1), 69-87.
58. Jones, S. R., Gardner, S. P. (2002) Variables Related to Attitudes Toward Domestic Violence and Use of Reasoning, Verbal Aggression, and Violent Conflict Tactics in High School Students. *Journal of Family and Consumer Sciences Education*, Vol. 20 No. 1, str. 32-47
59. Jukić, V., & Savić, A. (2014). Psihološko-psihijatrijski aspekt nasilja. *Socijalna psihijatrija*, 42(2), 102-108.
60. Kaukinen, C. (2014): Dating Violence Among College Students: The Risk and Protective Factors. *Trauma, violence, & abuse*, 15 (4), 283-296.
61. Khanlou, N. i Wray, R. (2014). A whole community approach toward child and youth resilience promotion: A review of resilience literature. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 12(1), 64–79. doi: 10.1007/s11469-013-9470-1
62. Klasnić, K. (2011) Ekonomsko nasilje nad ženama u intimnim vezama u hrvatskom društvu – konceptualne pretpostavke. *Socijalna ekologija: časopis za ekološku misao i sociologijska istraživanja okoline*, 20, (3):335-355.
63. Kočiš, M. (2017). *Intimno partnersko nasilje u mladenačkim vezama - Analiza slučaja u Gradu Zagrebu (Undergraduate thesis)*. Preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:537888>
64. Kuzman, Marina (2009): *Adolescencija, adolescenti i zaštita zdravlja*. *Medicus*, Vol. 18 No. 2_Adolescencija: 155 – 170. 2. Matud, Maria Pilar (2007): Dating Violence and Domestic Violence. *Journal of Adolescent Health*, 40: 295 – 297.

65. Lacković-Grgin, K. (2005). Psihologija adolescencije. Naklada slap: Jastrebarsko. Preuzeto s <http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sites/default/files/db/books/978-86-6065-395-8.pdf#page=51>- (1.7.2022.)
66. Lane, J., Lane, A. M. i Kyprianou, A. (2004). Self-efficacy, self-esteem and their impact on academic performance. *Social Behavior and Personality: an international journal*, 32(3), 247-256.
67. Lebedina-Manzoni, M. i Lotar, M. (2011). Percepcija sebe kod adolescenata u hrvatskoj. *Kriminologija i socijalna integracija*, 19 (1), 39-50. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/67788> (1.7.2022.)
68. Luszczynska, A., Gutiérrez-Doña, B. i Schwarzer, R. (2005). General self-efficacy in various domains of human functioning: Evidence from five countries. *International Journal of Psychology*, 40(2), 80-89. doi: 10.1080/00207590444000041.
69. Luthar, S. S. i Cicchetti, D. (2000). The construct of resilience: Implications for interventions and social policies. *Development and psychopathology*, 12(4), 857-885.
70. Maglica, T. i Jerković, D. (2014). Procjena rizičnih i zaštitnih čimbenika za internalizirane probleme u školskom okruženju. *Školski vjesnik: časopis za pedagogijsku teoriju i praksu*, 63(3), 413-431.
71. Mangham, C., McGhart, P., Stewart, M. i Reid, G. (1997): Resiliency: Relevance to Health Promotion. Atlantic Health Promotion Research Centar, Dalhousie University.
72. Marcus, R.F. (2007). *Aggression and violence in adolescence*. New York: Cambridge University Press
73. Martinac Dorčić, T., Smojver-Ažić, S., Rončević Zubković, B. i Kolić-Vehovec, S. (2019). Odrednice pomaganja žrtvi u situacijama vršnjačkog nasilja. *Psihologijske teme*, 28(3), 681-700.
74. Maurović, I. (2015). *Otpornost adolescenata u dječjim domovima*. Doktorski rad. Zagreb, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
75. McCloskey, L. A. i Lichter, E. L. (2003). The contribution of marital violence to adolescent aggression across different relationships. *Journal of Interpersonal Violence*, 18(4), 390–412.
76. McCrae, R. R. i Costa, P. T., Jr. (1999). A five-factor theory of personality. *Handbook of personality*, 2, 139–153. New York: Guilford.
77. Mihoci, H. (2019). *Psihološko nasilje u partnerskim vezama* (Diplomski rad). Preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:979441>

78. Murray, C. (2003): Risk factors, protective factors, vulnerability and resilience. *Remedial & Special Education*. 24 (1). 16-27.
79. Mužinić, L., Morić, S. (2010): Primjena kognitivno – bihevioralne terapije u tretmanu seksualnih delikvenata. U Mužinić, L., Vukota, Lj. (ur.): *Tretman seksualnih delikvenata i zaštita zajednice* (str.169-180). Zagreb: Medicinska naklada. Psihijatrijska bolnica Vrapče
80. Ocampo, B. W., Shelley, G. A. i Jaycox, L. H. (2007). Latino Teens Talk About Help Seeking and Help Giving in Relation to Dating Violence. *Violence Against Women*, 13(2), 172–189.
81. Peronja, D. (2013). Nasilje u adolescentnim romantičnim vezama: uloga samopoštovanja i delinkventnog ponašanja.
82. Prospero, M. (2007). Young Adolescent Boys and Dating Violence: The Beginning of Patriarchal Terrorism. *Affilia*, 22, 271-280.
83. Richards M, Crowe P, Larson R i Swarr A. (1998). Developmental patterns and gender differences in the experience of peer companionship during adolescence. *Child Development*, 69(1),154–163.
84. Rosenbaum, A. i O'Leary, K. D. (1981). Marital violence: Characteristics of abusive couples. *Journal of consulting and clinical psychology*, 49(1), 63.
85. Rudan, V. (2004): Normalni adolescentni razvoj. *Medix*, 10 (52), 36-39.
86. Schumacher, J. A., & Slep, A. M. S. (2004). Attitudes and dating aggression: a cognitive dissonance approach. *Prevention Science*, 5(4), 231–243.
87. Schwarzer, R. i Warner, L. M. (2013). Perceived self-efficacy and its relationship to resilience. U S. Prince-Embury i D. H. Saklofske (ur.), *The Springer series on human exceptionality: Resilience in children, adolescents, and adults: Translating research into practice* : (pp. 139-150). Springer, The Springer Series on Human Exceptionality.
88. Sesar, K. i Dodaj, A. (2014). Čimbenici rizika za nasilje u partnerskim vezama. *Socijalna psihijatrija*, 42, 162-171.
89. Shook, N. J., Gerrity, D. A., Jurich, J., & Segrist, A. E. (2000). Courtship violence among college students: A comparison of verbally and physically abusive couples. *Journal of Family Violence*, 15, 1-22.
90. Shorey, R. C., Cornelius, T. L. i Bell, K. M. (2008). A critical review of theoretical frameworks for dating violence: Comparing the dating and marital fields. *Aggression and Violent Behavior*, 13(3), 185–194. Preuzeto s <https://psycnet.apa.org/record/2008-08278-003> (7.7.2022.)

91. Slunjski, I. (2006). Altruizam, emocionalna empatija i samopoštovanje kod studenata humanističkog i nehumanističkog usmjerenja. Diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta.
92. Smirčić, S. (2022). *Odrednice spremnosti na traženje i pružanje pomoći u slučaju nasilja u adolescentskim vezama* (Doctoral dissertation, University of Zagreb. Faculty of Law. Theory and Methods of Social Work).
93. Stark, E. (2009). *Coercive control: The entrapment of women in personal life*. Oxford University Press.
94. Topić, R. (2021). Povezanost osobnih stavova i percepcije stavova partnera o romantičnim vezama s iskustvom nasilja u mladenačkim vezama (Diplomski rad). Preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:023310>
95. Vagi, K.J., Rothman, E.F., Lutzman, N.E., Teten Tharp, A., Hall, D.M. i Breiding, M.J. (2013). Beyond Correlates: A Review of Risk and Protective Factors for Adolescent Dating Violence Perpetration. *Journal of Youth Adolescence*, 42, 633–649.
96. Valek, D. (2022). Povezanost nepovoljnih iskustava u djetinjstvu i počinjenja te doživljavanja nasilja u mladenačkim vezama kod srednjoškolaca (Doctoral dissertation, University of Zagreb. Faculty of Education and Rehabilitation Sciences).
97. Veža, K. (2006). Povezanost emocionalne empatije, prosocijalnog i agresivnog ponašanja u ranoj adolescenciji. Diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta.
98. Vulić-Prtorić, A. (2002). Obiteljske interakcije i psihopatološki simptomi u djece i adolescenata. *Suvremena psihologija*, 5 (1), 31-51..
99. Walsh, F. (2003). Family resilience: a framework for clinical practice. *Family Process*, 42(1), 1-18. doi: <https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.2003.00001.x>
100. Waterman, E. A., Edwards, K. M., Beaulieu, A. E. i Banyard, V. L. (2020). Who sees opportunity to help? A prospective study on adolescents' detection of intervention opportunities in situations of sexual and dating violence. *Journal of social and personal relationships*, 37(10-11), 2843-2862.
101. WestEd & California Department of Education. (2000): Healthy Kids Resilience Module Report. Unpublished Manuscript.
102. WestEd & California Department of Education. (2001): Youth Development and Resilience Module: Secondary school level (grades 7, 9, 11, and alternative). Unpublished manuscript.
103. Whitaker, D. J., & Lutzker, J. R. (2009). *Preventing partner violence: Research and evidence-based intervention strategies*. American Psychological Association.

104. WHO (2012). Understanding and addressing violence against women. Preuzeto s https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/77432/WHO_RHR_12.36_eng.pdf;jsessionid=7.7.2022.)
105. Windle, G. (2011). What is resilience? A review and concept analysis. *Reviews in Clinical Gerontology*, 21(2), 152–169. doi: <https://doi.org/10.1017/S0959259810000420>
106. Wolff, J. M.; Crockett, L. J. (2011): The Role of Deliberative Decision Making, Parenting, and Friends in Adolescent Risk Behaviors. *Journal of Youth and Adolescence*, 40 (12), 1607 – 1622.
107. Zimmerman, M. A., Stoddard, S. A., Eisman, A. B., Caldwell, C. H., Aiyer, S. M. i Miller, A. (2013). Adolescent resilience: Promotive factors that inform prevention. *Child Development Perspectives*, 7 (4), 215–220. <https://doi.org/10.1111/cdep.12042>